

**'ONBEKOMMERD' IN DE VOETSPOREN VAN
JAC. P. THIJSSE**

JAC. P. THIJSSE WANDELING MAASTRICHT

Bart Graatsma

Tineke de Jong

In samenwerking met:

Natuurhistorisch Genootschap in Limburg

Instituut voor Natuureducatie en duurzaamheid (IVN)

Stichting Maastricht Vestingstad (SMV)

Gemeente Maastricht

**‘ONBEKOMMERD’ IN DE VOETSPOREN VAN
JAC. P. THIJSSE**

JAC. P. THIJSSE WANDELING MAASTRICHT

Bart Graatsma

Tineke de Jong

Graatsma, Bart

“Onbekommerd” in de voetsporen van Jac. P.Thijssse : Jac. P.Thijssse wandeling Maastricht/
Bart Graatsma, Tineke de Jong [samenst. ; met medew. van Nella Lázàr-Schilthuis ... et al. ;
foto's Bart Graatsma ; eindred. Bart Graatsma] -

Maastricht : Centrum voor Natuur- en MilieuEducatie Maastricht. - ill., foto's + kaart

Met lit. opg.

ISBN 90-75621-01-9

Trefw.:Thijssse, Jac. P. / wandeltochten ; Maastricht.

© Centrum voor Natuur- en MilieuEducatie Maastricht (CNME)

Derde, gewijzigde druk, september 2017

Plantennamen zijn niet gewijzigd, schrijfwijze anno 1995

In bijlage I zijn de plantennamen volgens de huidige naamgeving opgenomen.

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

No part of this book may be reproduced in any form, by print, photoprint, microfilm or any other means, without written permission from the publishers.

Jac. P. Thijsse

Ik ben er nog altijd trotsch op, dat ik in Maastricht ben geboren. Die trots heeft nu niet zoo'n bijzonder stevigen grond, want ik was nog geen drie jaar oud, toen wij die stad weer verlieten. Maar de verhalen van mijn oudere broers en de onverflauwde lofspraken van mijn ouders bleven glans en glorie geven aan Maastricht en aan den Sint Pietersberg.

Jac. P. Thijsse
(uit: *Waar wij wonen*, 1937)

Lang Grachtje (naar aquarel H. Rol, plaat 8 uit "Onze Grootte Rivieren"; THIJSSÉ, 1938).

TEN GELEIDE

Jac. P. Thijsse en Maastricht

Aansluitend aan de presentatie van het wandelboekje *Levende Muren* (GRAATSMAN, 1995) eerder dit jaar, werd een gedeelte van de daarin beschreven wandelroute gelopen. Deze wandeling bracht ons in de directe omgeving van het geboortehuis van Jac. P. Thijsse. Staande bij het Faliezustersklooster moest evenwel worden geconstateerd, dat niets in die omgeving herinnert aan Jac. P. Thijsse, noch aan het feit, dat Thijsse in Maastricht is geboren en wel op 25 juli 1865! Ter plaatse is toen het idee gerezen om “daar iets aan te gaan doen”, juist in 1995, het jaar dat door de HEIMANS EN THIJSSSE STICHTING is uitgeroepen tot **Jac. P. Thijsse-jaar**.

Onder auspiciën van het pas opgerichte CENTRUM VOOR NATUUR- EN MILIEUËDUCATIE MAASTRICHT (een publiek-privaat samenwerkingsverband van de in Maastricht actieve natuur- & milieu-organisaties en de gemeente) is vervolgens een werkgroepje aan de slag gegaan met een tweeledig doel: het samenstellen van een “Jac. P. Thijsse-wandeling” en het realiseren van een herinneringsplaquette bij diens geboortehuis, de voormalige “Commandantswoning”.

Het wandelboekje is uiteindelijk meer dan een simpele routebeschrijving geworden: op de inleiding volgen enkele woorden gewijd aan Jac. P. Thijsse en zijn grote betekenis als pionier op het gebied van natuur- en milieu-educatie.

Na een paragraaf over de – door Thijsse zo gewaardeerde – Sint-Pietersberg volgt dan de eigenlijke wandeling. Hierbij volgt de hedendaagse wandelaar – in woord en beeld – de route langs de monumenten en stadsmuren, door het Stadspark en langs het stadsgroen van Maastricht, zoals door Thijsse destijds beschreven in zijn Verkade-album uit 1938: *Onze Grootte Rivieren*. Meer dus dan een simpele routebeschrijving en in de eerste plaats een hommage aan Jac. P. Thijsse!

Gaarne wil ik hier – ter afsluiting – een welgemeend woord van dank uitspreken aan allen, die aan de totstandkoming van deze wandelgids hebben bijgedragen, maar in het bijzonder aan de beide auteurs, voor idee, aanzet en uitwerking.

U, als wandelaar/natuurlijkheidsliefhebber, moge ik tenslotte een interessante en “onbekommerde” wandeling door een in vele opzichten heel boeiend gedeelte van onze fraaie stad toewensen. Thijsse schreef al (*Waar wij wonen*, 1937): “Ik ben er nog altijd trotsch op, dat ik in Maastricht ben geboren”. Na afloop van de wandeling zult u, voor zover u dat al niet deed, (nog) beter begrijpen waarom Thijsse zo “trotsch” was op Maastricht – een trots overigens, die alle Maastrichtenaren vervult, wanneer het om “Mestreech” gaat.

Maastricht, 29 september 1995

Drs. W.M.C. de Jong

Voorzitter Stichtingsbestuur CNME*

*) Sedert november 1995 wordt het voorzitterschap van het stichtingsbestuur CNME bekleed door mw. N. Lázár-Schilthuis; de heer De Jong is nog wel als bestuurslid aan het CNME verbonden.

Muurbloem met Oranjetip (tekening Jac. P.Thijse, 1897)

INHOUDSOPGAVE

5 TEN GELEIDE

9 INLEIDING

11 HEIMANS EN THIJSSE

13 JAC. P. THIJSSE EN DE SINT-PIETERSBERG

19 **DE WANDELING VAN THIJSSE**

63 LITERATUUR

65 BIJLAGE I

67 BIJLAGE 2

PLATTEGROND op achterflap

INLEIDING

Wij willen U “*onbekommerd*” meenemen in de voetsporen van Jac. P.Thijssse, een pionier en voortrekker op het gebied van de natuur- en milieu-educatie in Nederland en één van onze meest vooraanstaande natuurbeschermers van het eerste uur. “*Onbekommerd*”, dit was het devies bij een stelletje verwaaide, lustig kwetterende spreeuwen, hun levensvreugde uitjubelend op een paar zwiepende takken in de striemende regenvlagen van een maartse bui op het Ex-libris (boekmerk) van Jac. P.Thijssse. Karakteristieker, korter en krachtiger was de levensinstelling van de eigenaar van dit Ex-libris niet te tekenen, de levensgenieter en grenzeloze optimist, de natuurminnaar en ochtendmens, de onderwijzer en natuurbeschrijver, de man die Nederland leerde lezen in het boek der natuur, de in Maastricht geboren Jacobus Pieter Thijssse. De levende natuur riep Thijssse naar buiten en legde beslag op al zijn vrije tijd om het ervaren te verwerken en voor anderen vast te leggen. Zijn hele leven was één grote studie omwille van de studie zelve.

“*Onbekommerd*” staat ook op de voedertafel voor vogels, een monument voor Thijssse, ontworpen en vervaardigd door de beeldhouwer Cor van Noorden. Dit massieve, uit natuursteen vervaardigde monument is in juni 1995 verplaatst van het binnenplein van het Rijksarchief (op enkele meters van het geboortehuis van Jac. P.Thijssse waar het in 1967 naar aanleiding van zijn 100ste geboortejaar (1965) onthuld is) naar het nieuwe natuurgebied “de Kleine Weerd” langs de boorden van de Maas tegenover Thijssse’s geliefde Sint-Pietersberg.

De stadswandeling sluit goed aan bij een aantal gebeurtenissen in **1995**. Dit jaar is niet alleen het **Europees Natuurbeschermingsjaar** en het jaar van “**Natuur in stad en dorp**” van het IVN, maar ook het **Thijssse-jaar**. Het is immers vijftig jaar geleden, dat op 8 januari 1945 dr. Jac. P.Thijssse overleed.

Voorts is het 130 jaar geleden, om precies te zijn op 25 juli 1865, dat Jacobus Pieter Thijssse geboren werd in Maastricht als derde zoon van Jacobus Thijssse (Delft, 1832), beroeps-sergeant van het 2e Regiment Infanterie, en Catharina Johanna Priester (Middelburg, 1836). Het gezin Thijssse had zich op 1 mei 1864 vanuit Middelburg te Maastricht gevestigd en bewoonde destijds een rijkswoning in de zogenoemde Commandantswoning van de toenmalige kazerne in de Sint-Pieterstraat, het voormalige kloostercomplex van de Minderbroeders (sinds 1939 onderdeel van het Rijksarchief Limburg; zie blz. 35). Het gezin Thijssse, dat op 16 april 1868 nog uitgebreid werd met een vierde kind, woonde tot 29 april 1868 in Maastricht. In dat jaar werd vader Jacobus overgeplaatst naar de garnizoensstad Grave en kwam het gezin Thijssse te wonen in deze oude vesting langs de boorden van de Maas in Brabant.

Jac. P.Thijssse

Eli Heimans

De Verkade-albums “Bosch en Heide” (1913), “De Bloemen en haar Vrienden” (1934),
 “Waar wij wonen” (1937) en “Onze Grootte Rivieren” (1938).

HEIMANS EN THIJSSSE

Jac. P.Thijssse was zijn tijd ver vooruit. Samen met zijn vriend en collega Eli Heimans (1861-1914) is Thijssse rond de eeuwwisseling verantwoordelijk voor de eerste veldbiologische bewustwording in Nederland. Heimans en Thijssse legden gezamenlijk de basis voor een nieuwe benadering van natuur waarbij ze bruggen wisten te bouwen tussen verschillende maatschappelijke stromingen. Ze brachten de stadskinderen niet alleen belangstelling maar ook eerbied bij voor de hen omringende natuur, want wie ziet hoe mooi de natuur is, zal er ook bewust mee omgaan, een stelling die Heimans en Thijssse dagelijks in de praktijk brachten. Ze waren veel méér dan gedreven onderwijzers met oog en hart voor de natuur. De mens, en vooral de jeugd, lag hen even na aan het hart als de natuur.

De amateuronderzoeker en onderwijzer Jac. P.Thijssse heeft als natuurbeschrijver bij het Nederlandse volk een brede belangstelling weten te wekken voor natuur en natuurstudie. Hij inspireerde velen in woord en geschrift tot natuurbeleving en natuurkennis. Hij ontwikkelde zich daarbij tot een ware volksoepvoeder. Tot zijn belangrijkste en meest gelezen publikaties behoren ongetwijfeld de tussen 1906 en 1938 verschenen negentien beroemde Verkade-albums, waarvan in totaal 1,1 miljoen exemplaren werden verkocht. Deze alom gewaardeerde albums, die stuk voor stuk dezelfde geest ademen van scherp waarnemen en vooral blij genieten, hebben, mede dankzij de vorm waarin ze zijn uitgegeven, een zeer ruime verspreiding gekend en als zodanig een belangrijke bijdrage geleverd aan de algemene kennis en waardering voor onze natuur en onze landschappen. In deze albums beschrijft Thijssse ons natuur- en cultuurlandschap als een totaalbeeld, een synthese, als levensgemeenschap, waarbij het geheel zeer rijk geïllustreerd is met vele overzichtelijke en verhelderende platen, plaatjes en tekeningen.

Dankzij het pionierswerk van Heimans en Thijssse nam de belangstelling onder de Nederlandse bevolking voor het natuurleven in Nederland rond de eeuwwisseling sterk toe. Ook Thijssse voorzag toen al dat het accent steeds meer verschoof naar natuurbehoud. Heimans en Thijssse legden met hun gezamenlijke werk de grondslagen voor de natuurbescherming en natuureducatie in ons land. Aan het bij velen doordringende besef van de betekenis van de levende natuur voor ons eigen bestaan is het ook te danken dat vele waardevolle natuurterreinen, die anders aan winstbejag, gemakzucht, onnadenkendheid, onwetendheid of onkunde, ten offer zouden zijn gevallen, als natuurmonumenten behouden zijn gebleven.

Heimans en Thijssse hebben verschillende thans nog bestaande (en bloeiende) organisaties op de gebieden van natuurstudie en natuurbescherming mede opgericht, waaronder landelijke verenigingen als de Nederlandse Natuurhistorische Vereniging (NNV, sinds 1951 KNNV) in 1901, de Vereniging tot Behoud van Natuurmonumenten in 1905, de Nederlandse Jeugdbond voor Natuurstudie (NJJN) in 1920 ; alle verenigingen waarin ze zelf ook actief zijn geweest. Daarnaast ondersteunden ze o.a. verenigingen als het Natuurhistorisch Genootschap in Limburg. (NHG), opgericht in 1910, de Vereniging voor Natuur- en Milieu-educatie (IVN), opgericht in 1960, en de Nederlandsche Vereeniging tot Bescherming van Vogels (de huidige Vogelbescherming), opgericht in 1899.

De Maasdhelling van de Sint -Pietersberg ter hoogte van Lichtenberg rond 1905.

Omslag eerste nummer "De Levende Natuur" (1896)

JAC. P. THIJSSE EN DE SINT-PIETERSBERG

Het feit dat Jac. P. Thijsse in Maastricht geboren is, op een steenworp afstand van de toen nog in volle glorie verkerende Sint-Pietersberg, verklaart zijn bijzondere en persoonlijke band met deze verre uithoek van Nederland. Een band die hij zijn hele leven trouw is gebleven, zoals onder meer blijkt uit zijn vele geschriften die hij ons heeft nagelaten. Zo zegt Thijsse in zijn Verkade-album *Waar wij wonen* (1937) over zijn geboortestreek:

Ik ben er nog altijd trotsch op, dat ik in Maastricht ben geboren. Die trots heeft nu niet zoo'n bijzonder stevigen grond, want ik was nog geen drie jaar oud, toen wij die stad weer verlieten. Maar de verhalen van mijn oudere broers en de onverflauwde lofspraken van mijn ouders bleven glans en glorie geven aan Maastricht en aan den Sint Pietersberg, aan Valkenburg en Meerssen. Een land van schoonheid en plezier. Toen ik nu veel later – ik liep al tegen de twintig en het lot had ons naar heel andere streken gebracht – als aankomend natuuronderzoeker naar Zuid-Limburg trok, had ik het gevoel van naar huis toe te gaan.

Als natuurbeschermer en Maastrichtenaar van geboorte, was Thijsse zeer begaan met het lot van de Sint-Pietersberg, het “dorado voor de 19e eeuwse botanicus”:

Maastricht is de stad van Sint Servaas, maar ook van den Sint Pietersberg. Nu heb ik in ons vorig album [“Waar wij wonen” uit 1937 - red.] al mijn spijt betuigd over den ondergang van dit natuurmonument, dat eeuwen lang een bron van genot is geweest en dat in volgende jaren nog meer gewaardeerd had kunnen worden, nu de natuurwaardering in ons land zulke groote vorderingen heeft gemaakt.
(uit: *Onze Grootte Rivieren*, 1938)

De Sint Pietersberg als plantengeografisch bastion. Ik mag die krijgshaf-tige uitdrukking wel, geboren als ik ben in 1865 bij het Tweede Regiment Infanterie aan de wallen zelve van de veelomstreden vesting bij de Helpoort, het buurtje, dat Rol heeft geschilderd voor het Verkade-album: de Grootte Rivieren.
(uit: *De Levende Natuur*, 1938)

De dreigende grootschalige afgraving van de berg in de periode na 1920 was in 1923 aanleiding om een volledig nummer van het mede door Thijsse in 1896 opgerichtte, onvolprezen en hoogst oorspronkelijke “Tijdschrift voor Natuursport” *De Levende Natuur* aan de Sint-Pietersberg te wijden:

De steengroeven van voorheen schaadden den berg niet, droegen er zelfs toe bij om zijn natuurhistorische betekenis te vergrooten door het aan den dag brengen van fossielen, door het verbeterd inzicht in den bouw van den berg,

De Maasdalhelling van de Sint -Pietersberg ter hoogte van Lichtenberg rond 1925.

De Maasdalhelling van de Sint -Pietersberg ter hoogte van Lichtenberg rond 1935.

die daardoor al sinds eeuwen een eereplaats innam in de geologie van Nederland. De schilderachtige rijk begroeide hellingen, de vruchtbare bergrug zelve, bleven onaangetast en vormden niet alleen een genoeglijke en indrukwekkende wandelplaats voor landgenoot en vreemdeling, maar leverden ook een rijke bron van genot en leering voor natuurvrienden en geleerden. Trouwens het schoolkind zelf leerde zich al vroeg er in verheugen, dat wij een Sint Pietersberg hebben.

Thans dreigt dat alles verloren te gaan. De berg wordt gewoonweg afgegraven, van boven af, nu onbegrijpelijkerwijze de goedkeuring is verleend tot zogenaamden dagbouw. Het is de vraag, of het kwaad nog te keeren of te beperken is, maar in ieder geval hopen wij, dat de Gemeente Maastricht en de Vereeniging tot Behoud van Natuurmonumenten er een eerezaak van zullen maken. Daar is zooveel te doen geweest over het behoud van Zuid-Limburg in staatkundigen zin, laat ons nu ook alle krachten inspannen, om het te behouden in materieelen zin. Wij hebben gemeend, deze aflevering van De Levende Natuur te moeten wijden aan de goede zaak (...). Waarlijk, de tijd dringt. Thans is het de Sint Pieters-berg, die ons roept, straks komen andere deelen van Zuid-Limburg, die wij moeten weten te sparen, opdat ons volk de kans behoude, om zich te verheffen aan de beschouwing van ons rijke natuurleven. Het kan en moet.

(uit: De Levende Natuur, 1923)

Dit was evenwel niet de eerste maal dat Thijsse in De Levende Natuur zich vol lof en bewondering uitte over de rijke natuur van de Sint-Pietersberg. Reeds in 1898 werd door Thijsse de aandacht gevestigd op de uitzonderlijke rijkdom van deze berg:

Wij hadden ons wat verlaat op de St. Petersberg. 't Plan was, flink door te stappen van Maastricht tot Slavanten, dan, over te varen naar Gronsveld, om verder over St. Geertruid en Slenaken naar Gulpen te wandelen. Als we daar een heele dag voor namen, dan konden we op ons gemak de voornaamste boschhellingen van 't Gulpdal doorzoeken. Doch we waren nog maar pas een minuut of tien buiten Maastricht, toen we dicht bij 't fort St. Pieter terecht kwamen op een allerprachtigst plekje, waar zooveel Zuid-Limburgsche wonderen bij elkaar stonden, dat we er een paar uur kwijt raakten, voor we er aan dachten, op ons horloge te zien. (...) We waren nu, om zoo te zeggen, voor de rest van de dag bedorven. Van snel voortgaan was geen sprake meer, 't werd overal stilstaan en kijken: eerst boven op 't fort, toen in een klaverveld met Orobanch minor, nog mooi in bloei, daarna op Slavanten zelf, waar Heimans zeldzame Haviks-kruident zocht en vond, en eindelijk aan de oevers van de Maas, waar Aster parviflora, die nog niet bloeide, ons nog een kwartiertje ophield.

(uit: De Levende Natuur, 1898)

De poging om de Sint-Pietersberg te behouden, liep helaas uit op een mislukking. Reeds in 1929, in zijn *Handleiding bij de Aardrijkskundige Wandplaten van Nederland*,

Omslag "Handleiding bij de Aardrijkskundige wandplaten van Nederland" (1929).

Beweidingsbeheer door Mergellandschappen op de Sint-Pietersberg (Jekerdalzijde met Popelmondedal en Duivelsgrot) (foto: B. Graatsma).

plaat XXX. De St. Pietersberg, brengt Thijsse dit grote verlies voor ons land onder de aandacht van de schoolgaande jeugd:

Maastricht is de zonnigste stad van Nederland; Breda komt in de tweede plaats. De Pietersberg was onze zonnigste heuvel en door zijn ligging, grondgesteldheid en manier van begroeiing was hij geworden de 'invalspoor' voor zuidelijke elementen in onze Flora en Fauna en tegelijkertijd een echt openlucht-museum. De Noord-Nederlander, die ingeleid wenschte te worden in de kennis van de voornaamste levensvormen van het bergland van Midden-Europa, kon niet beter doen, dan de Pietersberg eenige jaren achtereen te bezoeken in alle jaargetijden. In het bijzonder de Oosthelling was van belang en menig onzer zal nog, zoo lang hij leeft, met weemoed terugdenken aan de heerlijke uren op die hellingen doorgebracht, aan de klauterpartijen bij de Roode Haan, van terras tot terras, ieder oogenblik geboeid door nieuwe fraaie en belangwekkende planten en dieren, die het Hollandsch landschap niet kent. (...)

Maar waarom ons langer met den Pietersberg bezig gehouden. Misschien bestaat er nog een klein kansje, dat het Zuidelijke stuk tusschen de Roode Haan en de grens behouden blijft; misschien dat we later dan nog eens dit stuk in het bijzonder kunnen bezien. (...)

Laat ons hopen, dat we tegen dien tijd ons kunnen verheugen in het bezit van een goede 'Wet op het Behoud van Natuurschoon', die ons in staat stelt, om aan onze ondernemende landgenoten een arbeidsveld aan te wijzen buiten de klassieke heuvelen en hellingen, waar de rijke planten- en dieren-wereld ook de komende geslachten het veredelend natuurgenet kan doen smaken.

(uit: SCHULING & THIJSSSE, 1929)

In zijn Verkade-album *Waar wij wonen uit 1937* heeft Thijsse dit verlies nog eens kort en krachtig onder woorden gebracht:

De Sint Pietersberg was toen [ca. 1885 - red.] nog de Sint Pietersberg. Thans [1937 - red.] hebben wij hem verloren. Hij is grotendeels vermalen tot cement en daarmee ging ook verloren zijn bewonderenswaardig bovenland, dat lang niet genoeg bekend, bewonderd en geprezen is. Toen de plannen bekend werden tot stichting van de cementfabrieken, kwam wel heel natuurwetenschappelijk en natuurminnend Nederland in beroering en de Vereeniging tot Behoud van Natuurmonumenten in het geweer, maar het mocht niet baten en dat blijft voor altijd jammer, ook al is er door die industrie veel werk verschaft en veel geld verdiend.

Op 8 februari 1995, zo'n 70 jaar ná de eerste pogingen, is de Vereniging tot Behoud van Natuurmonumenten de eigenaar van de Sint-Pietersberg geworden; een hele uitdaging om datgene wat ons nog rest terug te geven aan de natuur en daarmee aan hen die na ons komen!

ONZE GROOTE RIVIEREN

DOOR D^r. JAC. P. THIJSSE

TE ILLUSTREREEN MET VERKADE'S
PLATEN, NAAR AQUARELLEN VAN
C. ROL, J. VOERMAN JR. EN H. ROL
BANDVERSIERING EN ZWART-WIT
TEKENINGEN VAN C. ROL. PLATEN IN
OFFSET VAN L. VAN LEER & CO.
DRUK- EN BINDWERK VAN
BLIKMAN & SARTORIUS

1938

UITGAVE VERKADE'S FABRIEKEN N.V., ZAANDAM

Titelblad Verkade-album "Onze Grootte Rivieren" (1938).

*De eerste druk van de "Geïllustreerde Flora van Nederland" ("HH&T"),
toen nog de Heimans & Thijsse, uit 1899, tezamen met botaniseertrommel
(foto: H. van Halm; eigendom Heimans en Thijsse Stichting).*

DE WANDELING VAN THIJSSE

Jac. P.Thijssse beschrijft in zijn Verkade-album *Onze Grootte Rivieren* uit 1938, dat een oplage kende van meer dan 100.000, een wandeling langs de monumenten en stadsmuren, door het Stadspark en langs het stadsgroen van Maastricht.

Wij volgen hem op de voet en laten Thijssse ook zèlf aan het woord in fragmenten uit zijn Verkade-album (in cursieve letter). Om de lezer c.q. wandelaar van nu niet alleen in woord, maar ook in beeld deelgenoot te maken van de tijd en de sfeer die Thijssse beschrijft, is de wandeling rijk geïllustreerd met beelden uit de eerste helft van deze eeuw, de tijd van Thijssse's wandeling door Maastricht. Daarnaast zijn van een groot aantal van de genoemde planten en dieren tekeningen opgenomen, voor het merendeel afkomstig uit de door E. Heimans, H.W. Heinsius en Jac. P.Thijssse geschreven en rijk geïllustreerde *Geïllustreerde Flora van Nederland*, waarvan in 1994 een nieuwe, geheel herziene en sterk uitgebreide 23e druk is verschenen.

Tijdens de wandeling door het hedendaagse Maastricht komen we in aanraking met zowel de **historie** als met de **natuur** van één van de oudste steden, zo niet de oudste stad, van Nederland. De wandeling duurt ongeveer 2 uur, de afstand die we daarbij afleggen is slechts 2 à 3 km. Langs en op de oude stadsmuren (bereikbaar via trapjes) kunnen we typische **muurplanten** tegen komen. Dit zijn aan de gebouwde omgeving gebonden soorten die uitsluitend of bij voorkeur op muren voorkomen.

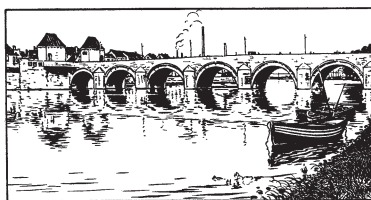
In 2017 is de Flora en Faunawet opgegaan in de Natuurbeschermingswet, waarbij alleen de Blaasvaren nog op de lijst voorkomt van beschermde muurplanten. Wilt u meer weten over de **muurflora** van Maastricht, dan is het wandelboekje *Levende muren* zeer de moeite waard (verkrijgbaar bij het Natuurhistorisch Museum).

Ook aan andere **planten** die we op onze tocht kunnen waarnemen, wordt aandacht besteed. Tijdens het gedeelte van de wandeling dat door het **Stadspark**, vooral bekend vanwege zijn grote variatie aan bomen, voert, maken we kennis met een aantal mooie en vaak ook bijzondere **bomen**. Daarnaast zal er iets verteld worden over een aantal hier voorkomende **vogels**. De **vestingwerken**, waaronder de Helpoort en het Lang Grachtje, krijgen ook aandacht.

Waar de Maas en de Rijn in ons land komen, vinden wij meteen twee van onze merkwaardigste steden: Maastricht aan de Maas, Nijmegen aan de Waal. Van beide hebben wij herinneringen, die terug reiken tot nog vóór den Romeinschen tijd. De getuigenissen daarvan moeten echter uit den grond worden opgedolven. Bovengronds gaan in Nijmegen de herinneringen terug naar het leven van Karel de Groote, in Maastricht naar de vereering van Sint Servatius. Het is nog al aardig, dat de zonnigste stad van Nederland onder de bescherming staat van dezen 'ijsheilige'. Ge weet, dat de bar-koude dagen, die we gewoonlijk in Mei te verduren hebben, meestal vallen op de heiligedagen van Sint Mamertius, Sint Pancratius en Sint Servatius. Dit vertel ik nu niet, om een blaam te werpen op den edelen Sint Servaas, maar om nog eens extra de zonnigheid van Maastricht te onderstrepen.

De oorspronkelijke Wilhelminabrug vlak na de bouw (situatie vóór 1940).

Oude Maasbrug (tekening C. Rol, uit "Onze Grootte Rivieren"; THIJSSÉ, 1938).

Het kanaal Maastricht-Luik ter hoogte van de Onze-Lieve-Vrouwewal en het Stadspark rond 1910.

DE ROUTE (zie plattegrond op achterflap)

We kunnen de route op twee punten beginnen, nl. bij de VVV in de Kleine Staat in het centrum (lengte 3 km) of bij het NATUURHISTORISCH MUSEUM aan het De Bosquetplein in het Jekerkwartier (lengte 2 km, start op blz. 39).

3 km

Starten we bij de VVV, dan lopen we vanuit de VVV linksaf de Kleine Staat in, dan weer links de Maastrichter Brugstraat in tot aan de Sint-Servaasbrug.

We kunnen beginnen met de Oude Maasbrug, met haar monumentaal steenen pijlers en fraaien bouw, wel altijd de merkwaardigste brug van Nederland. Zij heeft moeten lijden, zoowel onder natuurlijke slijtage als onder de eischen van het nieuwe verkeer, maar blijft ons nog altijd ontroeren. Ook kijken wij niet onvriendelijk naar de nieuwe Wilhelminabrug, een eindje stroomafwaarts. Maar nu gaan wij linksaf, kijken even met opgetrokken wenkbrauwen naar het smalle kanaal.

De Sint-Servaasbrug (1280-1298) heeft de vele hoge waterstanden van de Maas (waaronder die van december 1993 en januari 1995) doorstaan. De Wilhelminabrug was in de tijd van Thijsse's wandeling net gebouwd (1930-1932) en zag er toen heel anders uit dan de huidige brug. De brug waar Thijsse "niet onvriendelijk" naar keek werd zowel in 1940 als in 1944 opgeblazen. Ze verdween volledig en werd na de oorlog door een geheel nieuwe brug vervangen.

Met het "smalle kanaal" wordt het kanaal van Maastricht naar Luik bedoeld, aangelegd in 1845-1850, dat hier tussen de stad en de Maas ingeklemd lag. In 1969 is het kanaal gedempt. Op de plaats van het kanaal ligt nu een verkeersweg.

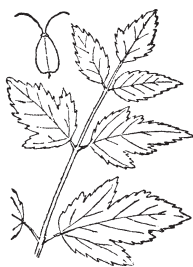
Toen we over de oude brug de stad betraden, kwamen we over een nog al merkwaardig smal kanaaltje evenwijdig met de Maas. Dit is het kanaal van Luik naar Maastricht en naar de Zuid-Willemsvaart. Dat was tot kort geleden de voornaamste scheepvaartweg. Thans is daar door de Maas-kanalisatie verandering in gekomen, met de Stuw bij Limmel, het kanaal door het Bossche Veld, het Julianakanaal, dat bij Borgharen begint. En dan hebben we even over de Belgische grens nog het nieuwe Albert-kanaal naar Antwerpen, alles erg belangrijk en het voorwerp van velerlei overleg.

Voordat de Sint-Servaasbrug de Maas oversteekt, vlak voor de kiosk, rechtsaf de stenen trap af en het trottoir langs de Maas (de Maaspromenade) volgen.

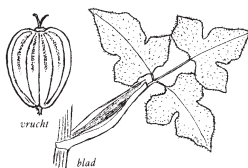
Vanaf de Maaskade hebben we een goed zicht op de oude Maasbrug en het stadsdeel Wyck aan de overzijde van de Maas.

Beneden ons, aan de voet van de Maaskade, bevindt zich een weelderig begroeide Maasoever, gedomineerd door Bereklaauw¹ (*Heracleum sphondylium*). Bijvoet (*Artemisia*

¹ In bijlage I zijn de plantennamen volgens de huidige naamgeving opgenomen.

Grote bevernel

Bereklauw

Moerasspirea

Haagwinde

Akkerwinde

Grote kattestaart

Maastricht-Verviers
Kanaaldijk.

De monding van de Jeker in de Maas (situatie vóór 1969).

vulgaris), Boerenwormkruid (*Tanacetum vulgare*), Grote bevernel (*Pimpinella major*), Japanse duizendknoop¹ (*Polygonum cuspidatum*), Groot hoefblad (*Petasites hybridus*), Akkerdistel (*Cirsium arvense*), Speerdistel (*Cirsium vulgare*) en Grote brandnetel (*Urtica dioica*). Daartussen zien we af en toe soorten als Moerasspirea (*Filipendula ulmaria*), Grote kattestaart¹ (*Lythrum salicaria*), Harig wilgeroosje¹ (*Epilobium hirsutum*), zowel Akkerwinde (*Convolvulus arvensis*) als Haagwinde¹ (*Calystegia sepium*), Waterzuring (*Rumex hydrolapathum*), Moerasandoorn (*Stachys palustris*) en Wolfspoot (*Lycopus europaeus*). Het trottoir loopt hier dwars door een groep Valse acacia's¹ (*Robinia pseudacacia*). Deze oude bomen markeren de plaats waar tot 1969 de Jeker in de Maas uitmondde.

We blijven het trottoir volgen tot aan Hostel Stayokay langs de Maas (50 m voor de Kennedybrug). Even voorbij de eerste voetgangers-oversteekplaats ziet u aan uw rechterhand de Onze-Lieve-Vrouwewal en aan uw linkerhand de Hoge brug (Hoeg Brögg) uit 2003 ontworpen door René Greisch. We passeren de plaats waar de Jeker nu (sinds 1969) in de Maas uitmondt.

Wel, de Maas ontspringt dan op het Plateau van Langres, een heel wat nederiger oorsprong dan dien van den Rijn. (...) In heete droge zomers, zoals in 1911 en 1921 had de Rijn nog altijd behoorlijk water, terwijl in de Maas bij Maastricht de kinderen in de bedding speelden, waar trage wateradertjes over het grind vloeiden van plasje tot plasje. (...) Wanneer er nu eens een tijd komt van sterken regenval, dan moet al dat water ook meteen maar de rivier in en die krijgt dan opeens veel en veel meer te verwerken, dan zij kan. Dan zien wij het water wassen bij centimeters per uur en een groot deel van ons Limburg raakt overstromd. Dan is al het land rondom Roermond als één groot meer en de hooge populieren in het overland staan tot hun knieën in 't water. Dat gaat zoo telkens weer, wel niet ieder jaar even hevig, maar toch dikwijls nog al lastig. Aan de peilschaal van Venlo verschillen de uiterste rivierstanden, dus van op zijn droogst tot op zijn hoogst nog wel meer dan elf Meter. De heele bebouwing van het overland moet op die omstandigheden zijn berekend.

De **Maas** heeft zijn oorsprong in het Noordoosten van Frankrijk op het Plateau van Langres (456m hoog) en is van de bron tot de Noordzee ongeveer 1000 km lang. Het is een echte regenrivier en daardoor zeer dynamisch. In de loop van vele eeuwen heeft de Maas een diep dal uitgesneden in het landschap en bij Maastricht zien we nog de restanten van de hoge plateaus (de Maasterrassen), zoals de Bemelerberg en de Schiepersberg in het oosten en de Sint-Pietersberg in het westen. In de winter maken vele vogels, op hun trek naar het zuiden, gebruik van dit lint in het landschap.

Het mooiste gezicht heb je op Maastricht, als je van den Aker straatweg naar beneden komt. Over Wijk heen ziet men dan de mooie stad met al haar torens: Sint Servaas, Sint Jan, De Lieve Vrouwenkerk, het Stadhuis.

Uitzicht vanaf de Sint-Pietersberg ter hoogte van het fort Sint-Pieter op Maastricht rond 1950.

Het Stadspark rond 1930

Rondom de stad verheft zich een kring van hoogten met links den Pietersberg met het oude fort Sint Pieter en rechts de hoogten van Kaberg met het voormalig fort Koning Willem.

Het uitzicht vanaf de Akersteenweg (Thijsses "Aker straatweg") is grotendeels onaangetast gebleven. Met name vanaf de Keerderberg ter hoogte van het voormalig Missiehuis heeft men (in de winter) nog een riant uitzicht op de stad met al haar torens. Een ander mooi panoramisch uitzicht over de stad en de Maas biedt de Sint-Pietersberg vanaf het uit 1702 daterende fort Sint-Pieter.

 Bij Stayokay rechtsaf de Maasboulevard (via de voetgangers-oversteekplaats) oversteken en het Stadspark inlopen. Voor je oversteekt staat rechts een ruim 120 jaar oude Es (*Fraxinus excelsior*).

We wandelen door het fraaie Jekerpark met zijn vele interessante uitheemse boomen en draaien dan af naar de vestingbuurt. Een mooi plantsoen en de snel stromende Jeker verhoogen de aantrekkelijkheid.

Het gedeelte van het Stadspark, dat we hier betreden, draagt tegenwoordig de naam "Kempland", vernoemd naar Pierre Kemp (1886-1967), een van de grootste woord-kunstenaars die Maastricht heeft voortgebracht.

STADSPARK

AVONDSTEMMING

Ik luister: niets. Bloemen wuiven.
Toortsen van kastanjebloesems gaan
wit-donker voor de sikkels der maan
op rhythmten van de wind, als schuiven
vrijende stomme duiven.
Bladeren laten zich aan elkander horen.
Wat kom ik hier eigenlijk storen?
Staan mijn ogen binnen mijn gezicht
met de kleur van de nachten
in de parken van Maastricht
nog op iets aparts te wachten?
Iets onder kleine
of onder boeren-jasmijnen?

Pierre Kemp
juni 1953

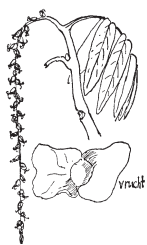
BOMEN

De bomen leven in het groot
en kaatsen de wolken door de luchten
boven hun huiden van twijgenrood,
bladerengroen en vruchten,
tot de wolken zich in de stormen wreken
en het grote leven der bomen breken.
Maar nu is het Nu-van-het-grootse-licht,
dat de grote sport met de wolken dicht.

In 1648 en 1706 werden de eerste aanzetten tot de aanleg van het Stadspark gegeven. Er werden toen voornamelijk Lindebomen geplant. Om militaire redenen (hout voor pallissaden, exercitieplaats voor het garnizoen) werden in 1831, als gevolg van de spanningen rond de afscheiding van de Zuidelijke Nederlanden (België), alle bomen gekapt. Kort daarna, in 1837, werd het park opnieuw aangelegd. Door de aanleg van

Het Stadspark rond 1900.

Kaukasische vleugelhoot

Paardekastanje

Es

Het Stadspark rond 1935.

het kanaal Maastricht-Luik (1845-1850) moest het park worden aangepast en werd de Jeker verlegd, waarna in 1881-1883 nog een uitbreiding van het park in oostelijke en zuidelijke richting volgde.

De opzet van het Maastrichtse Stadspark, een landschapspark in Engelse stijl (om die reden ook wel "de Engelse tuin" of "d'n Ingelsen Hoof" genoemd), is sindsdien niet wezenlijk veranderd, behalve dat in 1969 ongeveer tweederde van het schilderachtige park werd opgeofferd aan wegenbouw, o.a. voor de aanleg van de Maasboulevard en de Kennedybrug, een oeverlijn-correctie van de Maas, de verlegging van de Jeker-monding en de demping van het kanaal Maastricht-Luik.

Het Stadspark is eigenlijk een arboretum, dat speciaal is aangelegd om bomen te "verzamelen". De totale park-gordel (**Stadspark**, **Monseigneur Nolenspark**, **Henri Hermanspark**, **Aldenhofpark** en **Waldeckpark**) bestond in 1995 uit ca. 10 ha., er staan ongeveer **800 bomen** verdeeld over **160 verschillende soorten**. Het park is in 2004 met het **Jekerpark** richting het Zuidwesten uitgebreid met 7 ha. Het Stadspark is een zeer interessant park, omdat er veel variaties van algemene bomen voorkomen. Door het ietwat afwijkende klimaat vanwege de zuidelijke ligging en de aanwezigheid van water (de Maas) kunnen hier bovendien voor Nederland zeldzame bomen groeien. Hiermee is Maastricht in het bezit van een unieke verzameling bomen.

Rechts van het pad, vlak bij de ingang tot het park, groeit een **Kaukasische vleugelnoot**¹ (*Pterocarya fraxinifolia*). Deze boom lijkt op een **Es** (*Fraxinus excelsior*).

Het verschil met de Es is, dat deze boom lange rechte neerhangende bloeiwijzen en vruchten heeft. De Es daarentegen heeft trossen.

Links van het pad staat een **Beuk**, geen gewone Beuk, maar een *Fagus sylvatica* "**Grandidentata**". Deze heeft een grof gezaagd blad, in tegenstelling tot de licht golvende bladrand van de gewone **Beuk** (*Fagus sylvatica*), waarvan twee exemplaren aan de andere kant van het pad staan.

Als Beuken in het bos bij elkaar staan dan hebben ze hoge stammen zonder veel binnentakken. Vrijstaande bomen zijn vaak kleiner met een grotere, bredere kroon en vormen meer zijtakken om zich te beschermen tegen de felle zon (schorsbrand). Beuken hebben een gelijkmatig dicht bladerdak, het zijn zware schaduwbomen.

Aan onze rechterhand, midden op het grasveld, zien we vier imposante bomen staan, **Rode beuken** (*Fagus sylvatica* "**Purpurea**"). Deze bomen worden ook wel "kathedraalbomen" genoemd. We merken wel waarom, als we ertussen gaan staan en naar boven kijken.

We gaan terug naar het pad en blijven op de eerste splitsing, net voorbij de gewone Beuk, even staan.

Als we schuin naar links kijken zien we links van het pad een mooie, veel voorkomende boom. Het is een **Paardekastanje**¹ (*Aesculus hippocastanum*). Deze is geen familie van de Tamme kastanje¹. Het hout van de Paardekastanje wordt niet gebruikt. De boom komt wel heel goed tot zijn recht als sier- en schaduwboom.

We gaan op de splitsing rechtsaf en houden op de volgende afslag links aan. Bij de vijver vóór een Tamme kastanje rechtsaf langs de vijver.

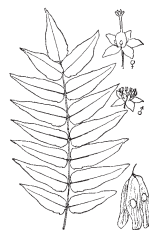
Een van de vele pittoreske plekjes in het Stadspark rond 1920

Moerascypres

Noorse esdoorn

Hemelboom

Onze-Lieve-Vrouwewal, Jekertoren, Helppoort en Peshuis rond 1950.

Links, aan de oever van de vijver, staan twee **Moerascypressen** (*Taxodium distichum*). Dit zijn (in de winter) naaldverliezende coniferen. Als de bomen ouder worden, vormen ze, als de grond voldoende vochtig is, knieachtige luchtwortels die vanuit de grond naar boven komen en die dienen voor de ademhaling.

Aan de andere kant, iets verder van het pad af, staat o.a. een **Noorse esdoorn** (*Acer platanoides* "Drummondii"). Dit is een bijzonder exemplaar, omdat deze bontbladige boom, naast de bonte ook witte en groene bladeren heeft. Vooral in het voorjaar is dit goed te zien. Het hout van de Esdoorn wordt veel gebruikt, o.a. om meubels van te maken. Nabij deze Noorse esdoorn stonden een tweetal exemplaren van de **Hemelboom** (*Ailanthus altissima*), ook wel tempelboom genoemd; nu staat er nog maar één. Vroeger werd deze boom veel aangeplant in tempelbossen bij Boeddhistische tempels, maar hij is ook voedselplant voor de zijderups van de Ailanthusvlinder die, net als de echte Zijderups, voor de zijde gekweekt wordt, en met de plant in Zuid-Europa ingeburgerd is.

We blijven de vijver volgen en lopen over de houten brug, over de Jeker.

Rechts mondt de Jeker sinds 1969 uit in de Maas. De bronnen van de Jeker liggen in de Belgische Hesbaye (= Haspengouw; letterlijk "het land van hammen") nabij het plaatsje Lens-Saint-Servais ten zuiden van Sint-Truiden. Alleen de laatste 5 km gaan over Nederlands grondgebied, nl. door het Jekerdal en Maastricht, waar het riviertje zich in een aantal takken splitst. In het begin van deze eeuw is het traject door Maastricht verlegd, onder andere i.v.m. wateroverlast in de stad. Veel vissoorten zijn hier verdwenen door lozingen van de suikerfabrieken (dertiger jaren) en door achteruitgang van de visstand in de Maas (o.a. door lozingen in en kanalisatie van de Maas in 1925). De kwaliteit van het water is inmiddels sterk verbeterd, door o.a. aanleg rioolwaterzuivering in Tongeren, aansluiting van het riool van Kanne op het riool van Maastricht, en door aanleg van vistrappen in de Jeker voor vissen.

Na de brug nemen we het eerste pad links met rechts op de driesprong² de Koningslinde, gepland bij de troonsopvolging van Willem-Alexander in 2013, en verder doorlopend met aan de rechterhand de Onze-Lieve-Vrouwewal, de Jekertoren en de Helpoort en links het grote witte Pesthuis.

Maastricht is een stad van forten en vestingwerken. Geen stad in ons land is zoo vaak en zoo fel omstreden. Leiden, Haarlem, Alkmaar hebben ieder hun befaamd beleg, doch één slechts. Maastricht heeft er minstens een half dozijn, de minder verschrikkelijke nog niet eens meegeteld. Overal rondom de stad vinden we dan ook fortificaties uit allerlei tijdperken. De vesting is nu reeds sedert zestig jaar in onbruik en verscheidene werken zijn geslecht. Maar uit historischen zin en om de groote schilderachtigheid heeft men nog veel bewaard, zelfs onderhouden en gerestaureerd en zodoende heeft de Zuid-oosthoek van de oude stad een bijzonder groote aantrekkelijkheid gekregen.

² zie bijlage 2 voor toevoeging.

Muurvaren

Muurleeuwebek

Helpoort rond 1920.

Pater Vincktoren met rechts (niet zichtbaar) de 13e eeuwse waterpoort de
"Reek achter de Minderbroeders" rond 1910.

(...) de vestingbuurt met de rondeelen, De Vijf Koppen en Haat en Nijf, het torentje van Vink, de Helpoort en de oude Walmuur bij het Lange Grachtje. Dat ligt daar alles bij elkaar. Het is niet te vergelijken met Neurenberg, Rothenburg of Carcassone, maar toch voor ons nog boeiend genoeg.

Deze vestingwerken worden door de gemeente Maastricht nog steeds in ere gehouden. De Stichting Maastricht Vestingstad probeert de vestingwerken mee te onderhouden en in de belangstelling van het publiek te houden (zie ook Vestingvisie 2010-2025).

De **Onze-Lieve-Vrouwewal** – een onderdeel van zowel de 1e (vanaf 1229) als de 2e ommuring (eind 13e eeuw) – bevat een aantal zgn. poternes (sluipoorten), kleinere particuliere poortjes, die bij belegeringen vaak werden dichtgemetseld. Aan de voet vóór de Onze-Lieve-Vrouwewal staat een statige rij kanonnen opgesteld.

Op de hoek van de wal staat de **Jekertoren** (herbouwd in 1911), waarvan de voet aanvankelijk in de Jeker stond en van waaruit de belegeraars door boogschutters belaagd konden worden. De **Helpoort** is de oudste, nog bestaande stadspoort van Nederland (1229; de laatste restauratie vond in 1881 plaats) en maakte ook deel uit van de 1e ommuring. Ze kon oorspronkelijk met een dubbele poort afgesloten worden en was bovendien voorzien van een valhek. In de bodem van de erker (het "orgelhuisje") boven de poortdoorgang zaten vroeger werpgaten. Hierdoor kon men de vijand van bovenaf belagen en zonodig een brand voor de poort blussen. Nu verzorgt de Stichting Maastricht Vestingstad hier rondleidingen en een expositie (zie voor openingstijden <http://maastrichtvestingstad.nl>).

We laten de Helpoort rechts liggen en lopen rechtdoor tot aan de waterpoort ter hoogte van de Pater Vincktoren.

De genoemde waterpoort in de stadsmuur rechts van de Pater Vincktoren is de 13e eeuwse Reek achter de Minderbroeders. In deze omgeving kwamen een aantal Jekertakken weer bij elkaar voordat ze gezamenlijk in de Maas uitmondden. Eén tak van de Jeker (de zuidelijke) werd vóór de stadsmuren langs geleid om de vestinggrachten te voeden. De andere (noordelijke) tak splitste zich binnen de stadsmuren in een aantal takken die door het oude Jekerkwartier richting Maas stroomden. Van deze stadstraverse werd dankbaar gebruik gemaakt door de vele watermolens en leerlooiers die dit deel van Maastricht ooit rijk was.

Op en bij de muren van de waterpoort zien we de **Muurvaren** (*Asplenium ruta-muraria*), de **Muurleeuwebek**¹ (*Cymbalaria muralis*), de **Stinkende gouwe** (*Chelidonium majus*), **Klein glaskruid** (*Parietaria judaica*) en **Stengelomvattend Havikskruid** (*Hieracium amplexicaule* ssp. *speluncarum*¹).

Hier schuin links het bruggetje over, daarna rechts aanhouden richting Pater Vincktoren.

Voor en na het bruggetje hebben we rechts een goed zicht op de waterpoort en de Pater Vincktoren, die hier ooit ter verdediging van de waterpoort is gebouwd.

Blaasvaren

Stengelomvattend havikskruid

Groot glaskruid

Steenbreekvaren

Pater Vincktoren met Helpoort in 1932.

Zwarte roodstaart

Sta eens even stil bij de prachtige **Treurbeuk** (*Fagus sylvatica* "Pendula") met zijn neerhangende takken rechts van het pad aan de oever van de Jeker. De **Pater Vincktoren** (1380) werd in 1906 gerestaureerd. Volgens een plan van Victor de Stuers werd de toren herbouwd naar het model van de Wycker Kruittoren. Na de restauratie kreeg de toren zijn huidige naam. Voorheen was het "de toren Achter die Swesteren". Pater Servatius Vinck was één van de mannen, die in 1638 beschuldigd waren van verraad en zijn hoofd was één van de Vijf Koppen (zie blz. 57). De toren heeft overigens niets met Pater Vinck te maken.

Op de resten van de 2e middeleeuwse omwalling (tweede helft 14e eeuw) naast de Pater Vincktoren groeien een aantal typische muurplanten², waaronder enkele varens zoals de **Blaasvaren**¹ (*Cystopteris filix-fragilis*) en de **Muurvaren**, maar óók het geelbloeiende **Stengelomvattende havikskruid**, een in Nederland zeer zeldzame soort van stenige plaatsen (muren).

Vergeet niet om achter de Pater Vincktoren naar het schilderachtige **Faliezustersklooster** uit 1647 (herbouwd eind 17e eeuw) te kijken. Boven op het dak zit vaak de **Zwarte roodstaart** te zingen. Een vogeltje, van oorsprong een rotsbroeder, dat zich aangepast heeft aan de mens. Opvallend is zijn keelschrapend geluid, gevolgd door een korte zang, en het wippen van zijn rode staart.

Bij de uitgang van het Faliezusterspark rechtsaf. Vervolgens gaan we rechtsaf de Sint-Pieterstraat in langs het Rijksarchief Limburg (voormalig Minderbroedersklooster met de Minderbroederskerk).

In de gevel van het Rijksarchief bevindt zich een raam in de vorm van een grote scheur. Dit symboliseert de plaats waar vroeger de muur van de 1e omwalling door liep, die aan de overkant in het Lang Grachtje nog te zien is. De meningen over deze ingreep van de architect zijn verdeeld. De 14e eeuwse Eerste Minderbroederskerk was het eerste onderkomen van de orde der Minderbroeders (Franciscanen) in Maastricht en maakt sinds 1881 deel uit van het Rijksarchief Limburg.

Na de Minderbroederskerk rechts het straatje Achter de Oude Minderbroeders in. Na 20 meter links de Bisschopsmolengang in tot aan (de achterzijde van) de Bisschopsmolen.

De **Bisschopsmolen** (achtergevel uit 1609), gelegen aan de noordelijke stadstak van de Jeker, is een oude graanmolen, die sinds 2005 weer in gebruik is voor het malen van spelt (zie voor openingstijden <http://bisschopsmolen.nl/bezoeken>).

In de omgeving van het molengebouw groeien een aantal interessante muurplanten. Door restauratiewerkzaamheden in 2004 aan het molenrad zijn enkele muurvarens verdwenen of verminderd in aantal. Nog wel zichtbaar zijn **Blaasvaren**, **Groot glaskruid** (*Parietaria officinalis*), **Muurleeuwenbek** en **Gele helmblom** (*Pseudofumaria lutea*). In een dode hoek van de Jeker, direct rechts van de plaats waar de Jeker onder de bebouwing verdwijnt, zien we aan de voet van de muur, onder het grote informatiebord, een mooie populatie Groot glaskruid. Op de boogmuur van het terras boven de Jeker groeit rond een tweetal muurankers de **Steenbreekvaren** (*Asplenium trichomanes*).

Geboortehuis Jac. P.Thijssse (foto: F.Lahaye; uit: PANHUYSEN, 1947).

Jac. P.Thijssse in 1910 op Lindeheuvel, Bloemendaal (foto: eigendom Heimans en Thijssse Stichting).

We verlaten de binnenplaats achter de Bisschopsmolen langs het over de Jeker gebouwde woonhuis. Voorbij het huis direct linksaf waar we via een stenen brug de stadstraverse van de Jeker passeren.

Vlak naast deze brug, langs een stenen trap die afdaalt naar de Jeker, bevindt zich een rijke groeiplaats van de **Blaasvaren** die hier samen met **Groot glaskruid** groeit.

De stadstraverse van de Jeker verlaat na zo'n 100 meter het oude Jekerkwartier via de eerder gepasseerde 13e eeuwse waterpoort de Reek achter de Minderbroeders (zie blz. 31).

We verlaten de Bisschopsmolengang en gaan rechtsaf de Ridderstraat in. Deze lopen we uit en belanden zo weer in het straatje Achter de Oude Minderbroeders. Voordat we hier onze wandeling naar rechts vervolgen, steken we deze straat recht over. Daar treft u, zo'n 25 m van de openbare weg op het terrein van het Rijksarchief en deels verscholen achter een elektriciteitshuisje, het geboortehuis van Jac. P. Thijsse aan, links achter het koor van de Eerste Minderbroederskerk.

Een **plaquette** aan de straat maakt hier melding van, alsmede van zijn geboortedatum: 25 juli 1865. Op de plaquette kunnen we lezen (zie ook achteromslag):

Geboortehuis van Jac. P. Thijsse (1865-1945).

In het achterliggende witte pand (destijds Sint-Pieterstraat 2651), de oude Commandantswoning van de voormalige Sint-Pieterskazerne, werd geboren op 25 juli 1865 Jacobus Pieter Thijsse, één van 's lands meest vooraanstaande natuurbeschermers van het eerste uur en een pionier en voortrekker op het gebied van de natuur- en milieu-educatie in Nederland. De onderwijzer Jac. P. Thijsse heeft als natuurbeschrijver bij het Nederlandse volk een brede belangstelling weten te wekken voor natuur en natuurstudie. Hij inspireerde velen in woord en geschrift tot op de dag van vandaag. Tot zijn belangrijkste en meest gelezen publikaties behoren de beroemde en alomtgewaardeerde populaire Verkade-albums.

Samen met zijn vriend en collega Eli Heimans (1861-1914) was Jac. P. Thijsse rond de eeuwwisseling verantwoordelijk voor de eerste veldbiologische bewustwording in Nederland.

Zij legden met hun pionierswerk de grondslagen voor de natuurbescherming in ons land.

Het Oude Minderbroederscomplex was van 1685 tot 1798 een militair hospitaal en daarna, tot 1917 (voltooiing nieuwe Tapijnkazerne), had het een functie als kazerne, de Pieterskazerne. De Eerste Minderbroederskerk herbergde tot aan de opheffing van de vesting Maastricht in 1867, het wapen-arsenaal (Tuighuis).

Het geboortehuis, de Commandantswoning van de toenmalige kazerne aan de Sint-Pieterstraat, was een rijkswoning, oorspronkelijk bestemd voor de aannemer van het militair hospitaal. Het gebouw diende in de 19e eeuw tot huisvesting van gehuwde

Gierzwaluw

Muurbloem

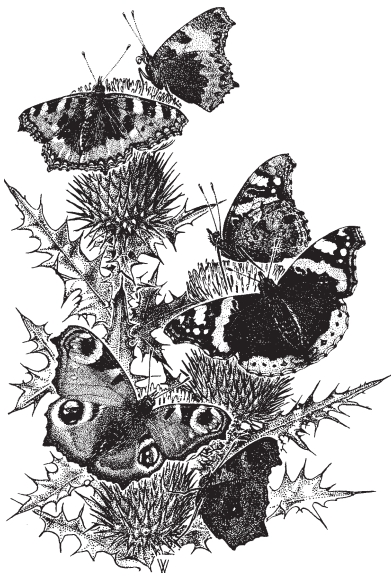
Gele helmbloem

Bosrank

Het Lang Grachtje rond 1920.

Kleine vos, Atalanta en Dagpauwoog op Speerdistel.

officieren of onderofficieren en herbergde daartoe meerdere woningen. Sinds 1939 maakt dit pand deel uit van het Rijksarchief Limburg. Het statige huis is gebouwd in de 17e eeuw en werd in 1767 "gemoderniseerd"; hieraan herinnert een gedenksteen boven de ingang in de voorgevel van het huis met het volgende opschrift:

1767
 IS DIT GEBOUWVERNIEWT
 OP APPROBATIE VAN ZIJN
 EXCELLENTIE DEN HOOGGEBOREN
 HEER BARON VAN AYLVA GENERAEL
 VAN DE INFANTE(R)IE EN GOUVERNEUR
 DER STAD MAESTRIGT.

We lopen langs de kerk terug naar de Sint-Pieterstraat, waar we linksaf slaan en tegenover de "scheur" in de gevel van het Rijksarchief rechtsaf de straat oversteken en het Lang Grachtje in lopen.

En niet alleen die vestingwerken, maar het heele buurtje is wel een doolpartijtje waard en ook vinden we hier het Oudheidkundig Museum* en het Museum voor Natuurlijke Historie**, die beide zeer terecht een groote vermaardheid genieten.

*) Het huidige Bonnefantenmuseum, thans gelegen aan de overzijde van de Maas.

**) Het huidige Natuurhistorisch Museum Maastricht.

In het **Lang Grachtje** staat nog een groot deel van de restanten van de **Ie omwalling**, die in totaal ooit 2500 m lang was. Deze werd al in 1229 en volgende jaren gebouwd, meteen nadat de Hertog van Brabant op 25 april 1229 aan de Maastrichtse burgers het recht hiertoe verleend had.

Deze dikke muur (1,25m) is een van de rijkst begroeide stadsmuurrestanten van Maastricht. We treffen hier een rijke muurflora² aan met diverse **gras-** en **mossoorten**, **varens** zoals de **Muurvaren**, de **Steenbreekvaren**, de **Mannetjesvaren** (*Dryopteris filix-mas*) en de **Eikvaren**¹ (*Polypodium vulgare*), de zeer zeldzame geelbloeiende **Muurbloem**¹ (*Cheiranthus cheiri*), de **Muurleeuwebek**, de **Gele helmbloem**¹, het **Kaasjeskruid** (*Malva spec.*), het **Stengelomvattend havikskruid**, het **Bezemkruid** (*Senecio inaequidens*), de **Spoorbloem** (*Centhrantus ruber*), **Wijnruit** (*Ruta graveolens*) en de kalkminnende **Bosrank** (*Clematis vitalba*), waarvan de lichtgrijze harige pluizen in de winter goed opvallen. Boven op de muur staan vrij grote waaievormige verwilderde **Seringen** (*Syringa vulgaris*), alsook de **Vlinderstruik** (*Buddleja davidii*), die veel vlinders trekt waaronder **Dagpauwoog** en **Kleine vos**.

Halverwege bevindt zich de enige muurtoren van de Ie stadsmuur die in oorspronkelijke vorm bewaard bleef. De poort geeft toegang tot de schooltuin van de OBS-Binnenstad. Is het u opgevallen, dat een aantal voormalige schietgaten in de muur dichtgemetseld is? In de zomer vliegen ver boven ons de **Gierzwaluwen**², echte stadsvogels, die een groot deel van hun leven in de lucht doorbrengen. Ze jagen en eten er. Bij mooi weer slapen ze vaak al vliegende. Zelfs de paring lijkt zich vaak in de lucht te voltrekken.

Natuurhistorisch Museum met De Wever-tuin rond 1935.

Het Natuurhistorisch Museum aan het De Bosquetplein in 1928.

Aan het eind van het Lang Grachtje gaan we schuin links de met Lindebomen omzoomde Grote Looiersstraat in. Deze brede, lommerrijke straat lopen we uit tot aan de beeldengroep.

Vroeger stroomde hier midden door de straat de middentak van de Jeker waarin de leerlooiers, die hier hun onwelriekende ambacht uitoefenden, hun huiden en leer spoelden. Deze tak van de Jeker is in 1897 grotendeels gedempt en nu is het in juli een straat vol geurende Linden.

De beeldengroep stelt de Maastrichtse dialectschrijver Alfons Olterdissen voor. Deze leefde van 1865 tot 1923.

Schuin achter de beeldengroep, aan het De Bosquetplein, bevindt zich het Natuurhistorisch Museum.

2 km Dit is tevens het startpunt van de 2 km wandeling.

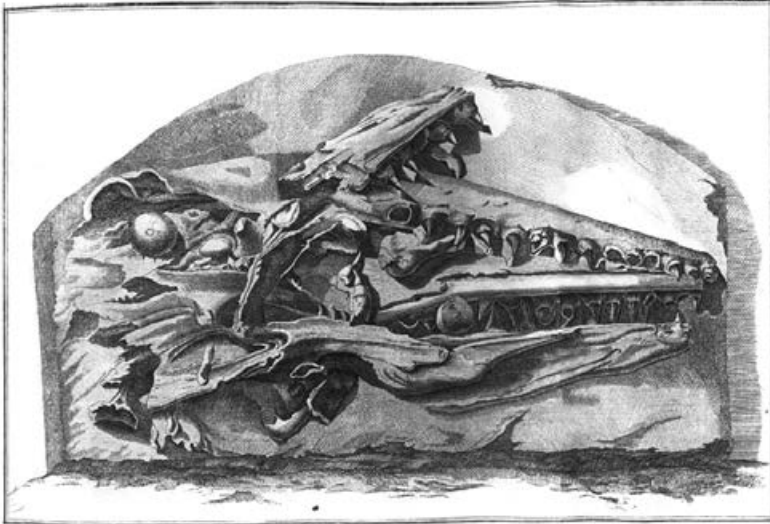
Het Natuurhistorisch Museum is sinds 1920 gehuisvest in het voormalige Grauwzustersklooster (gesticht in 1673, voltooid circa 1705 en in 1975/1976 verbouwd).

Indien we een bezoek willen brengen aan het Natuurhistorisch Museum (zie voor openingstijden <http://nhmmaastricht.nl>), dan lopen we vanaf de beeldengroep schuin rechts rechtdoor naar de grote toegangspoort aan de andere zijde van het De Bosquetplein.

Een rondleiding door het museum leert ons veel over het landschap, de geologie, de biologie en de natuurhistorie van Maastricht en omgeving (het Mergelland). De fraaie oude binnentuin (**De Wevertuin**) van het museum is vanwege de vele wilde plantensoorten zeer de moeite waard.

In het Natuurhistorisch Museum wordt ook ruim aandacht geschonken aan de *Mosasauros* of *Maashagedis*. Thijsse schrijft daarover het volgende.

(...) reeds meer dan honderd-vijftig jaar geleden was de Sint Pietersberg ver buiten onze grenzen beroemd om de merkwaardige vondsten, die men er deed. (...) De vondst, die destijds het meeste opzien baarde en die ook nog heden nawerkt, was die van een krokodilachtig dier, dat eigenlijk meer van een hagedis heeft en tegenwoordig dan ook gewoonweg als 'Maashagedis' vermeld wordt. De wetenschappelijke naam is ook gemakkelijk te onthouden en uit te spreken en daarom zeggen wij ook doodgewoon *Mosasauros*. Van dien *Mosasauros* nu werden in de tweede helft van de achttiende eeuw prachtige en reusachtige stukken gevonden, zoowel van den meterlangen kop en kaken, als van het geraamte van romp en pooten. Veel daarvan is terecht gekomen in Teyler's Museum in Haarlem, waar gij in een groote vitrine alles rustig elken dag kunt bekijken. Maar de mooiste kop is in Parijs, en de manier, waarop die daar terecht is gekomen, is wel een heel sterk bewijs voor de waarde, die de wetenschap en zelfs de algemeen beschaafde mensch aan dergelijke voorwerpen toekent. (...) Thans is de kop een benijdens-

KAAKBEEN van een onbekend ZEE-DIER, of volgens andere van een KROKODIL, 4 vooten lang, in het jaar 1780 in de steen-groeven van MAASTRICHT gevonden.

De Mosasaurus-kop, zoals die in 1770 in de Sint-Pietersberg werd gevonden
(gravure uit PASTEUR, 1802/1804).

Het originele kakement van de Maastrichtse Mosasaurus zoals het momenteel is opgesteld in het
"Muséum National d'Histoire Naturelle, Galerie de Paléontologie" te Parijs (foto: B. Graatsma).

waardig sieraad van het Natuurhistorisch Museum in de Jardin des Plan-tes te Parijs. Behalve de Mosasaurus zijn er nog honderden en honderden soorten van fossielen gevonden in de Limburgsche gesteente- en aardlagen van verschillende tijdperken, want het is daar een ware staalkaart. Als waardig metgezel heeft de Reuzenhagedis een Reuzenschildpad gekregen, die ge ook in Teyler's Museum in Haarlem kunt bewonderen en trouwens ook in het zeer rijke en buitengewoon belangwekkende Museum voor Natuur-lijke Historie in Maastricht, een prachtig getuigenis van de natuurschatten in Limburg van vroeger en thans.

(uit: **Waar wij wonen**, 1937)

Het Natuurhistorisch Museum² en vele anderen hebben in 2009 het **originale kake-ment van "het Grote dier van Maastricht"**, de schedel van de Mosasaurus of Maas-hagedis, vanuit Parijs – waar het sinds 1795 ondergebracht is in het "Muséum National d'Histoire Naturelle" – terug naar Maastricht gehaald en tijdelijk tentoongesteld. Zo kreeg een van de beroemdste fossielen uit de geschiedenis na 200 jaar ballingschap de prominente, centrale plaats die het verdient in het enige mergel-museum van Europa, op een steenworp afstand van de Sint-Pietersberg, de plaats waar de schedel in 1770 gevonden is. Inmiddels zijn er nog drie mosasaurussoorten in de ENCI-groeve gevonden en in het museum tentoongesteld.

In bijlage 2: teksten over "Bèr, Carlo en Lars".

Vanaf de beeldengroep lopen we over het De Bosquetplein en gaan links langs het museum rechtdoor. Vlak vóór de brug over de Jeker (die hier onder het Conservatorium doorstroomt) links de Hek-senhoek in. Dit kleine en smalle, teruggelegen pleintje doorlopen en aan het eind de stenen trap op en bovenop, nog vóór de grote halfronde muurtoren, rechtsaf*. We betreden nu via een hekwerk* (hekwerk open tijdens openingstijden universiteit) het terrein van de Rijksuniversiteit Limburg, ooit de tuin en de gebouwen van het Jezüetenklooster.

*) Indien het hek gesloten is, slaan we hier linksaf en vervolgen de wandeling vanaf >> op blz. 43.

We houden na de tweede halfronde muurtoren het pad links aan en lopen nu langs de balustrade op een gedeelte van de **2e ommuring** van Maastricht, die uit de tweede helft van de 14e eeuw dateert. We volgen het pad over de muur richting tuin naar de hoger gelegen muurtoren. Vanaf dit vestingwerk hebben we een riant uitzicht over het Aldenhofpark. Op de verticale veldzijde van deze muurtoren groeien uitbundig twee typische muurplanten, de uiterst zeldzame **Geelwitte helmbloem¹ (Corydalis ochroleuca)** en de bijzonder decoratieve **Muurleeuwebek**. De balustrade op zowel de muurtoren als op de stadsmuur rond het voormalige kloosterpark is met diverse **Rozen-variëteiten** verfraaid.

We vervolgen onze wandeling over het met Lindebomen omzoomde pad bovenop de stadsmuur (ook wel de Jezüetenwal genoemd) rond

De Jeker met waterpoort "De Reek" en (links) de Jezuïetenwal rond 1935.

Klein springzaad

Scherpe fijnstraal

Vijg

De zuidelijke of buitentak van de Jeker langs de veldzijde van de 14e eeuwse stadsmuur tussen waterpoort "De Reek" en de Sint-Pieterstraat rond 1910, gezien vanaf de stenen brug over de Jeker.

de oude kloostertuin. Vlak voordat het pad doodloopt rechtsaf naar beneden. Daar weer rechtsaf, door de lommerrijke tuin en langs het terras rechts omhoog terug naar de muurtoren. Hier linksaf terug in de richting van het eerder gepasseerde hek.

Na het passeren van het met gras begroeide dak van de grote ondergrondse collegezaal zien we links beneden het voormalige **Kruithuis** uit 1790 liggen, het enige overgebleven kruithuis van de vier grote kruithuizen die destijds in de stad gelegen waren. Het gebouw is tot 1868 als kruithuis in gebruik geweest. Tegenwoordig kent dit volledig gerestaureerde gebouw een openbare horeca-functie met terras ("café-podium 't kruithuis", te bereiken via een smalle betonnen trap pal naast de collegezaal).

We volgen de stadsmuur terug naar de beide halfronde muurtorens waarbij we het hekwerk passeren.

>> Tussen de beide muurtorens bevindt zich de **waterpoort "De Reek"**. Hier vlak voor de stadsmuur splitst het uit België afkomstige riviertje de Jeker zich (meer informatie over de Jeker op blz. 29). De noordelijke- of stadstraverse stroomt hier onder de stadsmuur door en vervolgt zijn weg door het oude Jekerkwartier naar de Maas. De zuidelijke tak vervolgt zijn weg buiten langs de stadsmuur richting Maas.

We vervolgen onze weg rechtdoor over een ander deel van de 2e ommuring van Maastricht uit de tweede helft van de 14e eeuw. Na het passeren van beide muurtorens een paar treden af.

Aan onze linkerhand een perk dat voorheen een begroeiing kende van inheemse soorten met o.a. **Look zonder look (*Alliaria petiolata*)** in het voorjaar en **Klein springzaad (*Impatiens parviflora*)**. De gemeente heeft deze strook in 1995 rigoreus met de grond gelijk gemaakt en nieuwe gecultiveerde (uitheemse) struiken aangeplant, waaronder ook een aantal **Vijgen (*Ficus carica*)**, en ingezaaid met een weliswaar bloemrijk en in de zomer bontgekleurd kruidenmengsel, doch vnl. bestaande uit uitheemse gewassen. In 2005 is dit perk weer aangepast met behoud van de **Vijg** en de **Poncirus (*Poncirus trifoliata*)**.

We passeren rechts een volgende halfronde muurtoren.

In het plantsoen links groeit sinds jaar en dag een opmerkelijke struik die, samen met enkele andere grote struiken, bij de opschoning is ontzien. De platte, gewonden takken van deze overwegend groene struik zijn voorzien van vele grote groene doorns. Dit is **Poncirus**, een tot de Wijnruitfamilie behorende sierheester uit Japan, met fraaie grote witte bloemen en op kleine citroenen gelijkende gele vruchten. Net zoals in de Maastrichtse buitenwijken, zouden een aantal in Zuid-Limburg inheemse struiken ook hier niet misstaan, integendeel. Zijn Sleedoorn (*Prunus spinosa*), Hazelaar (*Corylus avellana*), Meidoorn¹ (*Crataegus monogyna*), Witte kornoelje (*Cornus alba*), Wegedoom¹ (*Rhamnus catharticus*) en misschien het Peperboompje¹ (*Daphne mezereum*) een idee?

Peperboompje

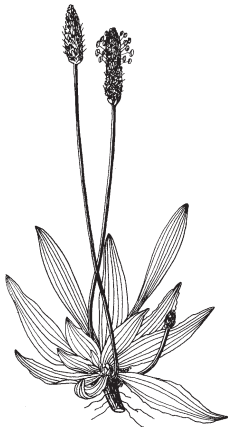
Hopklaver

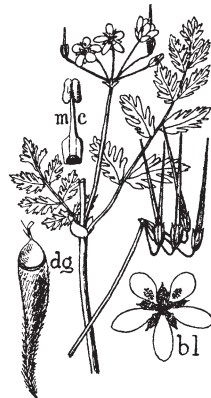
Veld-ereprijs

Kandelaartje

Smalle weegbree

Reigersbek

In het struikgewas ontdekken wij naast hazelaar en sleedoorn al dadelijk de Witte Kornoelje, de Kruisdoorn of Wededoorn en als het geluk ons dienstig is, nog een paar zeldzame knapen: de Trosvlier en de Kruidvlier. (...) Maar het Limburgsch bosch is al prachtig in het vroege voorjaar, wanneer de hazelaars in bloei staan en de sleedoorns beginnen. Nergens in ons land groeien hazelaars zoo frisch en in zoo groote menigte als hier. Langs sommige bosschen vormen ze een breedten zoom, in den bloeitijd een van verre zichtbare lichtgele streep in het landschap. Dan worden wij ook hier en daar verrast door bloeiende struiken van Peperboompjes, duizenden geurige lila bloempjes op het nog kale hout, druk bezocht door de vroege bijen.

Als het zomert prijken aan diezelfde struiken de groote sappige roode bessen tusschen zeegroen loover en wie ze proeft, doorgrondt op pijnlijke wijze de beteekenis van den naam Peperboompje (*Daphne Mezereum*). De Franschen hebben een aardigen naam; die noemen het: Bois Gentil. Jammer genoeg worden deze struikjes veel geroofd om verkocht te worden voor tuinen en daar ziet men ze dan ook veel. Als nu de vogels daar de bessen maar komen eten, is er kans, dat de plant weer 'terugverwildert' naar de bosschen. Een interessant plantkundig aardigheidje.

(uit: **Waar wij wonen, 1937**)

Sommige delen van de muur aan onze rechterhand zijn eind jaren tachtig op een muurplant-ónvriendelijke wijze gerestaureerd – heden ten dage wordt er meer rekening gehouden met muurplanten – en daardoor groeien er nu nog weinig planten op, maar op de oudere, niet gerestaureerde delen van de muur vinden we, naast een aantal bijzondere muurplanten, waaronder **Muurpeper** (*Sedum acre*), **Kandelaartje** (*Saxifraga tridactylites*), **Muurvaren**, **Stengelomvattend havikskruid**, **Muurleeuwbeek**¹, **Grote zandkool** (*Diplotaxis tenuifolia*) en **Gele helmblom**, ook **Hopklaver** (*Medicago lupulina*), **Veldereprijs** (*Veronica arvensis*), **Gewone reigersbek**¹ (*Erodium cicutarium*), **Scherpe fijnstraal**, diverse **gras-** en **mossoorten**, de kalkminnende **Klimop** (*Hedera helix*), het donkerroze **Robertskruid** (*Geranium robertianum*) en de **Smalle weegbree** (*Plantago lanceolata*), maar ook enkele **rozenstruiken** (*Rosa spec.*) voelen zich hier thuis.

Het is belangrijk dat de houtige gewassen, dus planten waarvan de wortels óók in de breedte groeien zoals Klimop, struiken en jonge bomen, van de muren geweerd worden. De echte muurplanten daarentegen kennen geen diktegroei en hebben kleine dunne wortels. Ze hebben ook niet veel voedsel en vocht nodig. Deze veroorzaken geen schade aan de muren (zie ook Vestingvisie 2010-2025).

Vorbij het eind van het brede perk passeren we links een stenen trap. Na het passeren van de trap, daar waar het pad eindigt, bereiken we een volgende muurtoren.

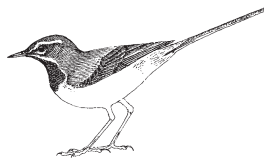
Vanaf deze plek hebben we een onbelemmerd uitzicht op de veldzijde van de 14e eeuwse stadsmuur en de zuidelijke Jekertak. Deze muurtoren is in 1988/1989 grondig gerestaureerd. Hier bevindt zich een kanon op een zogenoemd rolpaard, een in vestingen en op oorlogsschepen veel gebruikt affuit.

Stadsmuur Nieuwenhofstraat (stadszijde) rond 1965.

Speenkruid

Grote gele kwikstaart

Grote zandkool

Veldzijde stadsmuur Aldenhofpark/Wilhelminapark met de zuidelijke Jekertak ter hoogte van het Nieuwenhofpoortje rond 1925.

We keren terug naar de trap en vervolgen onze weg naar beneden. In de Nieuwenhofstraat direct linksom, het poortje onder de oude stadsmuur door en het houten bruggetje over de buitentak van de Jeker nemen met aan de linkerhand de IVN-Milieuboom 1995 (categorie educatie).

Als 's avonds de grote stadspoorten gesloten waren, mocht dit **Nieuwenhofpoortje** door de bewoners van het nabijgelegen klooster De Nieuwenhof gebruikt worden, bijvoorbeeld om hun akkers buiten de stad te bewerken. Bij oorlogsdreiging werd deze poterne (ook wel sluippoort genoemd) echter dichtgemetseld.

Meteen achter de boog van het poortje staan rechts aan de voet van (de veldzijde van) de stadsmuur vele struiken van de **Vlier**¹ (*Sambucus nigra*), die in het late voorjaar witte schermvormige bloesem dragen en in de nazomer trossen met donkerpaarse besjes. Ook zien we zeer veel **brandnetels**, en verder **Zevenblad** (*Aegopodium podagraria*) (de bladeren hebben meestal 7 "vingers"), **Bereklaauw**, en in het voorjaar het geelbloeiende **Speenkruid**¹ (*Ranunculus ficaria*), dat zijn naam te danken heeft aan zijn "speentjes" in de grond (voedsel-opslag). Op de stadsmuur zelf groeit aan onze rechterzijde de **Grote zandkool**. Lopend over het romantische bruggetje over de Jeker zien we links de IVN-Milieuboom, de **Steeliep** of **Fladderiep** (*Ulmus laevis*) die beter bestand is tegen de iepenziekte.

Op de stenen of aan de waterkant is soms de **Grote gele kwikstaart** te zien, een liefhebber van snelstromende beekjes. Hij broedt graag in uitsparingen van muren. Sinds 2006 komt de bever voor in de Jeker nu zelfs tot in het stadscentrum.

Hoe aardig zou het zijn, wanneer wij langs de Geul en de Gulp, behalve de ijsvogel en de groote gele kwikstaart, die er nu vrij algemeen zijn, ook nog waterspreeuwen in behoorlijk aantal konden hebben, de prachtige vogeltjes, die onder water kunnen lopen om hun prooi te bemachtigen en die in den winter even lustig zingen als de winterkoning, waarmee ze verwant zijn.

(uit: Waar wij wonen, 1937)

Na de brug linksaf.

We komen nu in het in 1918 aangelegde **Aldenhofpark**, vroeger ook wel Wilhelminapark geheten. Naar links hebben we een goed uitzicht op de veldzijde van de **2e middeleeuwse ommuring** uit de 14e eeuw, waarvan we de stadzijde en bovenkant al bekeken hebben. De in 1988/1989 gerestaureerde halfronde muurtoren is, in tegenstelling tot de stadsmuur zelf die opgebouwd is uit grijskleurige natuursteen (Ardenner zandsteen en Naamse steen), geheel uit **mergel** opgetrokken.

Het gele bouw materiaal was toentertijd hoogstwaarschijnlijk afkomstig van één of meer groeven van de Sint-Pietersberg. De mergel is daar, zoals overal in Zuid-Limburg, ca. 70 miljoen jaar geleden afgezet. In het geologische tijdvak het "Krijt" vormde zich nl. in een groot deel van het huidige Europa de veel lager gelegen bodem van een tropische zee, waarop de kalk-resten van zeedieren zich opstapelden. Deze zijn vervolgens steeds

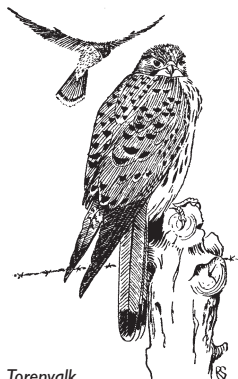
Aldenhofpark met (links) de 14e eeuwse stadsmuur ter hoogte van het Hertenkamp (rechts) rond 1930.

Boomklever

Europese kanarie

Torenvalk

Grote bonte specht

verder in elkaar gedrukt door andere, jongere aardlagen, die er bovenop kwamen te liggen. De mergelblokken zijn heel zacht en homogeen van samenstelling, waardoor ze uitstekend zaagbaar waren.

We lopen langs het Hertenkamp tot aan de straatweg bij de volière (beide worden onderhouden door de Stichting Dierenpark Maas-tricht). We steken de weg over ter hoogte van de (verkeers)brug over de Jeker, daar waar aan de overkant een fietspad begint.

We lopen over het voetpad links van het door Paardekastanjes omzoomde fietspad rechtdoor, langs de Linde, tot de Doodsbeenderenboom nabij het eind van het pad.

We bevinden ons nu tussen het Monseigneur Nolenspark (links) en het Henri Hermanspark (rechts), beide aangelegd in 1882.

Voorbij het punt waar een ander pad ons pad kruist, zien we aan de linkerkant de merkwaardigste boom van het stadspark, een geënte Kleinbladige linde¹ (*Tilia cordata*) waarvan de stam op ca. 2 m hoogte gekenmerkt wordt door een grote dikke bult.

Verder langs dit pad staat links een boom met een lugubere naam. Het is een Doodsbeenderenboom (*Gymnocladus dioicus*). Zijn naam dankt hij aan het knokige winter-silhouet. Uitzonderlijk is ook nog dat deze boom eerst zijn blaadjes laat vallen en pas een tijdje later de bladstelen.

De vogels zijn overal en geven den opmerkzamen beschouwer altijd reden tot bewondering en blijdschap. (...) Wij mogen wel zeggen, dat wij een groot deel van de vreugde van ons bestaan te danken hebben aan de vogels en indien wij hen moesten missen, dan zouden de zee en de bosschen, de avondschemering en de morgenstond, de wisseling der jaargetijden ons lang niet zoo schoon toeschijnen als thans.

(uit: Het Vogelboekje, 1912)

In het park zijn allerlei bos- en parkvogels te zien of te horen, zoals de Europese kanarie (verdwenen sinds ca. 2010), de Boomklever, de Boomkruiper, de Appelvink, de Groenling, de Bosrietzanger, de Tuinfluiter, de Glanskop, de Spotvogel, de Tjiftjaf, de Fitis, de Zanglijster en de Groene- en Grote bonte specht, maar ook roofvogels als de Torenavalk en de Sperwer worden hier gesignaleerd.

(Bij een voorjaarswandeling telde het IVN 33 verschillende soorten vogels en dan moesten de broedvogels uit het zuiden nog terugkomen.)

De Europese kanarie komt net zoals de Grote gele kwikstaart voornamelijk voor in Zuid-Limburg. In de winter heb je zelfs kans op Kruisbekken ("invasie"), echte zaadeters van coniferen.

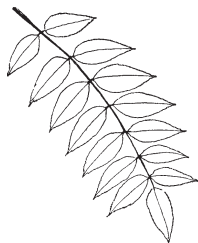
Na de twee bomen bewonderd te hebben, lopen we even over hetzelfde pad terug en nemen het eerste pad rechts het Monseigneur Nolenspark in en houden vervolgens links aan.

EIK en BEUK

Jac. P. Thijsse

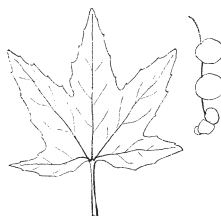
Omslag van het nieuwe Verkade-album "Eik en Beuk" (1995).

Zwarte walnoot

Tulpeboom

Plataan

Weldra zien we rechts van ons op de rand van het grasveld drie exemplaren van de **Zwarte walnoot** (*Juglans nigra*). Deze boom kan wel 50 m hoog worden. De vruchten leveren eetbare noten net zoals de bekende walnoten. Omdat de leefomstandigheden van de Zwarte walnoot hier niet goed genoeg zijn, leveren deze bomen weinig vruchten. Ze zijn hier dan ook geplant als sierbomen. Aan de andere kant van het pad staan twee **Amerikaanse beuken** (*Fagus grandifolia*). Het belangrijkste verschil met de gewone Beuk is, dat de gewone Beuk maximaal 9 paar zijkerven per blad heeft en de Amerikaanse beuk 9 tot 14.

Ter gelegenheid van het Thijssen-jaar 1995 is een oorspronkelijk manuscript van dr. Jac. P.Thijssen uit 1934 voor een nooit uitgegeven **Verkade-album**, met als titel **Eik en Beuk**, dat in de archieven van Verkade werd teruggevonden, in 1995 alsnog in de vorm van een Verkade-album op de markt gebracht. (zie ook *bomenwandering 'Eik en Beuk'*, IVN Maastricht, 1996 (herdruk 2012).

Over het algemeen geeft het zuivere beukenbos de indruk van ingetogenheid, niet van somberheid, maar het steekt toch wel sterk af bij de overdadige volheid van leven die we aantreffen in het eikenwoud.

(uit: *Eik en Beuk*, 1995)

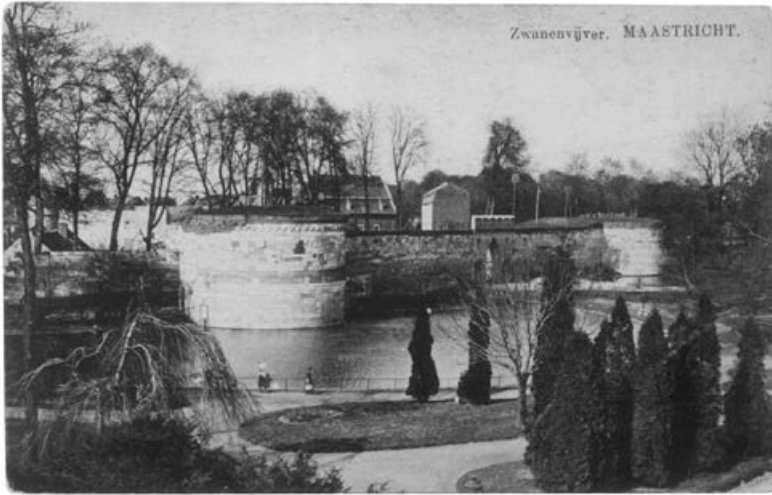
We lopen verder, een zijpad links negerend.

Links zien we drie majestueuze bomen. Het zijn **Hongaarse zilverlinden** (*Tilia petiolaris*). We kunnen een Zilverlinde herkennen aan de grijs- tot witviltige onderzijde van het blad. Op warme zomerdagen wordt men hier als het ware bedwelmend door de zoete geur van de Lindebloesem.

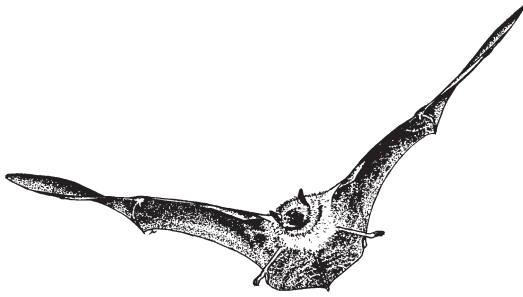
We vervolgen onze weg, blijven rechts aanhouden (we lopen als het ware met de bocht naar rechts mee) totdat we rechts twee bomen zien met een typische bladvorm.

Deze **Tulpebomen** (*Liriodendron tulipifera*) hebben bladeren in de vorm van een gestileerde tulp en in juni komen er bloemen aan, die op tulpen lijken. Ze kunnen in de vrije natuur wel 60 m hoog worden. De Tulpeboom heeft een rechte stam. Het is dan ook niet zo vreemd, dat de indianen vroeger hun kano's uit deze boom hakten. Als we nog even het pad naar rechts blijven volgen, zien we links een drietal imposante **Platanen**¹ (*Platanus acerifolia*). Deze boom zie je vaak als laanboom. Hij is goed te herkennen aan de karakteristieke afbladderende bast op de stam en op de grotere takken.

Na de platanen keren we om en lopen hetzelfde pad terug. Bij de splitsing nabij de Tulpebomen rechtdoor, langs een zeer karakteristieke boom aan de linker kant.

Eendenvijver met de rondelen "Haet ende Nijt" en "De Vijf Koppen" en de Poort Waerchtig rond 1915.

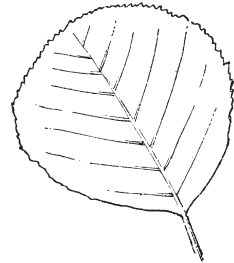
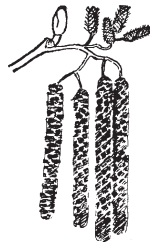
Vleermuis in de vlucht.

Varenbeuk

Hartbladige els

Zwarte els

Het is een **Treurbeuk** (*Fagus sylvatica* "Pendula"). Een heel mooi lid van de Beukenfamilie.

Bij de volgende splitsing zien we in het perk voor ons een bijzondere boom. Hier linksaf richting Eendenvijver.

De **Katsoera** (*Cercidiphyllum japonicum*), voorkomend in de bossen van China, heeft in de lente zachtroze ronde bladeren, in de zomer groene en in de herfst kleuren de bladeren geel tot lila. De kromme boonachtige vruchten zitten in groepjes bij elkaar aan de voet van de bladstelen. De Eenden- of Zwanenvijver bevindt zich aan de voet van de uitbreiding van de stadsmuur uit 1516 en maakt deel uit van het in 1882 aangelegde Monseigneur Nolenspark. Als we hier in de schemer lopen, dan hebben we kans, dat er **vleermuizen** boven onze hoofden vliegen. De **Waternvleermuis** scheert steeds laag over het water om insecten te vangen en de **Dwergvleermuis** vliegt ook graag in het park en tussen de gebouwen. Vleermuizen zijn vliegende zoogdieren die hoge geluiden uitzenden (30-100 kHz; de mens kan niet hoger dan ca. 16 kHz waarnemen). Deze geluiden weerkaatsen tegen gebouwen en andere obstakels; de vleermuizen vangen de echo's op, waardoor ze nergens tegenop botsen. Zo worden ook insecten gelocaliseerd en in de lucht gevangen. Met een "bat-detector" is het mogelijk om het geluid om te zetten in voor de mens hoorbaar geluid.

Bij de vijver houden we rechts aan. Links van ons, aan de oever van de vijver, stonden twee leden van de Elzenfamilie.

Een **Hartbladige els** (*Alnus cordata*), met de grootste kegels (elzepropjes) van alle elzen, (helaas gekapt) en een **Zwarte els** (*Alnus glutinosa*), een inheemse boom. De Zwarte els loopt vroeg uit. Vroeger zei men: is het Elzeblad zo groot als een duit, dan komt de Koekoek uit.

In de vijver zien we **eenden** en **ganzen**, maar ook **Waterhoentjes**.

We lopen verder langs de vijver. Het eerste pad rechts en direct links tot aan de straatweg.

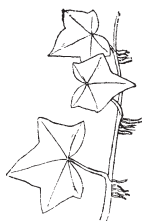
Aan het eind van het pad, nabij de straat, staat links nog een bijzondere boom. Het is een **Varenbeuk** (*Fagus sylvatica* "Aspleniifolia"). Een fijn gestructureerde boom met diep ingesneden, soms lijnvormige bladeren.

We lopen linksaf over het trottoir, onder de poort Waerachtig door en gaan direct links achter de walmuur een wandelpad op.

De **Poort Waerachtig** (volgens het tijdvers in steen rechts naast de middenboog: Waarachtig) is in feite een doorbraak in de uitbreiding van de stadsmuur uit 1516 (dus waarachtig geen originele stadspoort!), die in 1888 de verbinding tussen de oude binnenstad en het daarbuiten gelegen, toen in aanbouw zijnde, nieuwe "Villapark" voor de gegoede burgerij van Maastricht mogelijk moest maken.

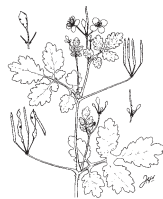
Poort Waerchtig rond 1930.

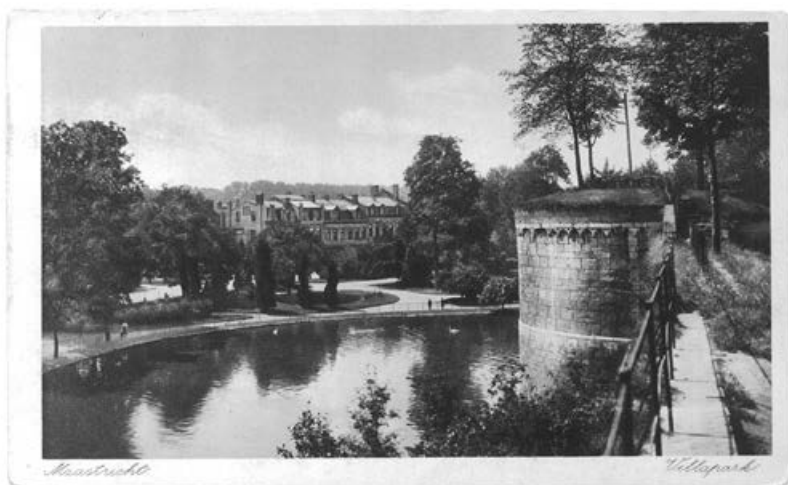
Klimop

Kaasjeskruid

Stinkende gouwe

Monseigneur Nolenspark met rondeel "Haet ende Nijt" en Zwanen- of Eendenvijver rond 1925.

Links langs het pad de door een aarden wal versterkte stadsmuur (“walmuur”). Rechts van het paadje zien we al spoedig de witte achterkant van een voormalige lakenweverij, de **Jekermolen**, ook wel molen van Coopman genoemd. Van het waterrad, dat hierbij behoorde, is helaas slechts een afdruk in de muur overgebleven. Deze oude watermolen aan de zuidelijke Jekertak werd reeds in 1533 vermeld als graanmolen en is later (19e eeuw) verbouwd door Coopman en gebruikt als schorsmolen voor zijn leerlooierij.

Vorbij de woning aan onze rechterhand zien we vaak uitheemse sterk woekerende soorten, vaak door tuinafvalstort van de mens, aangevoerd door het water. Voorheen stond hier de grote **Reuzenbereklaauw**¹ (*Heracleum mantegazzianum*), in 2017 zijn het niet uit te roeien exemplaren van **Japanse duizendknoop** (*Fallopia japonica*).

Als we doorlopen zien we links weer de Eendenvijver. We gaan nu scherp naar links de grote trap op die ons bovenop de brede stadsmuur brengt. Eenmaal bovenop passeren we rechts de oude ingang tot de bovenste kanonkazemat van een zware muurtoren. Dit vestingwerk bestijgen we door rechts de trap te nemen die ons bovenop dit ronddeel brengt.

Dit ronddeel draagt de naam “**Haet ende Nijt**” en dateert uit 1516. Het vertelt over zichzelf d.m.v. een vers op een oude verweerde gevelsteen boven de ingang tot een bomvrije ruimte, een zgn. kazemat. Deze kazemat is een van de eerste overwelfde kanonkelders in Maastricht. Op het ronddeel (een grote ronde of halfronde uitbouw van een vestingwal, bedoeld voor het opstellen van zwaar geschut) treffen we na het bestijgen van de trap nu niet alleen een kanon aan, maar ook een weelderige, enigszins ruige vegetatie met tussen het hoge gras o.a. **Klimop**, **Grote brandnetel**, **Stinkende gouwe**, **Kaasjeskruid**, **Grote zandkool**, **Vlierstruiken**, **rozen** en **lepstruiken** (*Ulmus spec.*). De Stinkende gouwe dankt zijn naam aan de goudkleurige (“gouwe”) sappen in de stengel, die volgens de natuurgeneeskunde gebruikt werden om wratten aan te stippen ter genezing. De mieren nemen de zaden mee om de witte “zaadsluier” die er aan zit, en verspreiden zodoende de plant.

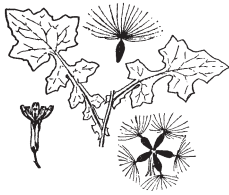
Met onze rug naar de Eendenvijver hebben we (in de winter) een mooi uitzicht op de stad met haar oude kerktorens. In tegenstelling tot het ronddeel “De Vijf Koppen”, dat we hierna aandoen, werd dit bovenoppervlak niet afgegraven waardoor we hier een betere indruk krijgen van de oorspronkelijke toestand van het vestingwerk.

Gaan we verder de stad in, dan ontmoeten we zelfs een krijgshaftige kerk, de **Onze Lieve Vrouwekerk** met haar geweldigen gevel en hoektorens, een bouwsel uit de tiende eeuw en in zijn geheel thans één der schoonste sieraden van Maastricht.

Van hier naar het **Vrijthof** is niet zoo heel ver en nu ik toch met superlatieven bezig ben, zullen we maar meteen zeggen, dat het **Vrijthof** één der schoonste pleinen van ons land is, misschien wel het schoonste en dat dan wel door zijn gelukkige afmetingen, zijn fraaie beplanting en de monumentale en merkwaardige gebouwen, die het omgeven.

Het Vrijthof in 1932.

Muursla

Geel nagelkruis

Muurpeper

Rondeel "De Vijf Koppen" met het kanaal Maastricht-Luik rond 1920.

Daaronder spannen de kroon de Sint Janskerk en de Sint Servaaskerk met het Sint Servaasklooster. Er is indertijd in Maastricht ook wel een beetje beeldstormd, maar over het algemeen zijn de kerkschatten bewaard gebleven en verrijkt, zowel die van Sint Servaas als van de Onze Lieve Vrouwekerk en andere. Het Stadhuis herinnert eenigszins aan het Paleis van den Dam in Amsterdam, is dan ook gebouwd onder invloed van Jacob van Campen.

We verlaten het rondeel via dezelfde trap waarbij we halverwege rechts aanhouden richting Poort Waerachtig.

Ziet u naast de trap aan uw rechterhand ook die mooie grote naaldboom, *Taxus (Taxus baccata)* genaamd? Al lopend over de poort **Waerachtig** en de brede stadsmuur; zien we rechts bovenop de muur; naast **Paardebloem**¹, **Geel nagelkruid** (*Geum urbanum*), **Hopklaver** en **Muursla** (*Mycelis muralis*), diverse **grassoorten**, **mossen**, **korstmossen** en **Muurpeper**, een vetplantje met kleine gele bloemen in de zomer:

Korstmossen, die grote geel-oranjebruine tot grijswitte, op verf-klodders gelijkende vlekken vormen, zijn geen mossen, maar bestaan uit algen en schimmeldraden. De algen produceren zetmeel en de schimmeldraden halen water en voedingszouten uit de bodem. Zo voorzien beide partners elkaar van de stoffen, die zij zelf ontberen. Dit verschijnsel wordt symbiose genoemd.

Vanaf het grote rondeel “De Vijf Koppen” voert links een smalle stenen trap naar beneden.

Dit in 1983 gerestaureerde grote rondeel (18 m in diameter) is, samen met “Haet ende Nijt”, een van de eerste vestingwerken in Maastricht, die geschikt waren om geschut te plaatsen. De naam van het rondeel was tot 1638 “**De Drie Duiven**”. In dat jaar vond de executie plaats van vijf mannen (waaronder Pater Vinck), die de stad verraden zouden hebben aan de Spanjaarden, die in 1632 door Frederik Hendrik waren verjaagd. Toen de hoofden hier op het bastion op pieken waren gezet, veranderde de naam in “**De Vief Köp**” (**De Vijf Koppen**) en zo heet het tot op de dag van vandaag.

Beneden rechts aanhouden, de Jeker over en ter hoogte van het grote witte gebouw aan onze linkerhand (het Pesthuis) naar rechts richting Stadspark.

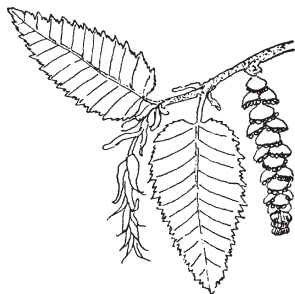
De naam **Pesthuis** is ten onrechte gegeven. De pestlijders woonden echter wel in de buurt. Het gebouw is in 1546 gebouwd als buskruitmolen. De zuidmuur van de molen werd gebouwd op de muur van het Nieuwe Bolwerk (de omwalling rond de zgn. Nieuwstad), een in 1485 aangelegde uitbreiding van de zuidelijke vestinggordel. Na 1600 is het verbouwd tot graanmolen, doch in 1656 weer omgevormd tot buskruitmolen. In 1774 wordt de oude molen afgebroken en komt er een papiermolen, aangedreven door twee watermolens.

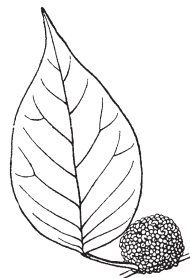
De Jeker ingeklemd tussen het Stadspark en het kanaal Maastricht-Luik(links) rond 1900.

Japanse noteboom

Haagbeuk

Goudappel

In het Stadspark met op de driesprong de Koningsboom links aanhouden en bij de trap van de Hoge brug rechtsaf de trap over de Maasboulevard op en bovenaan de lift weer naar beneden nemen.

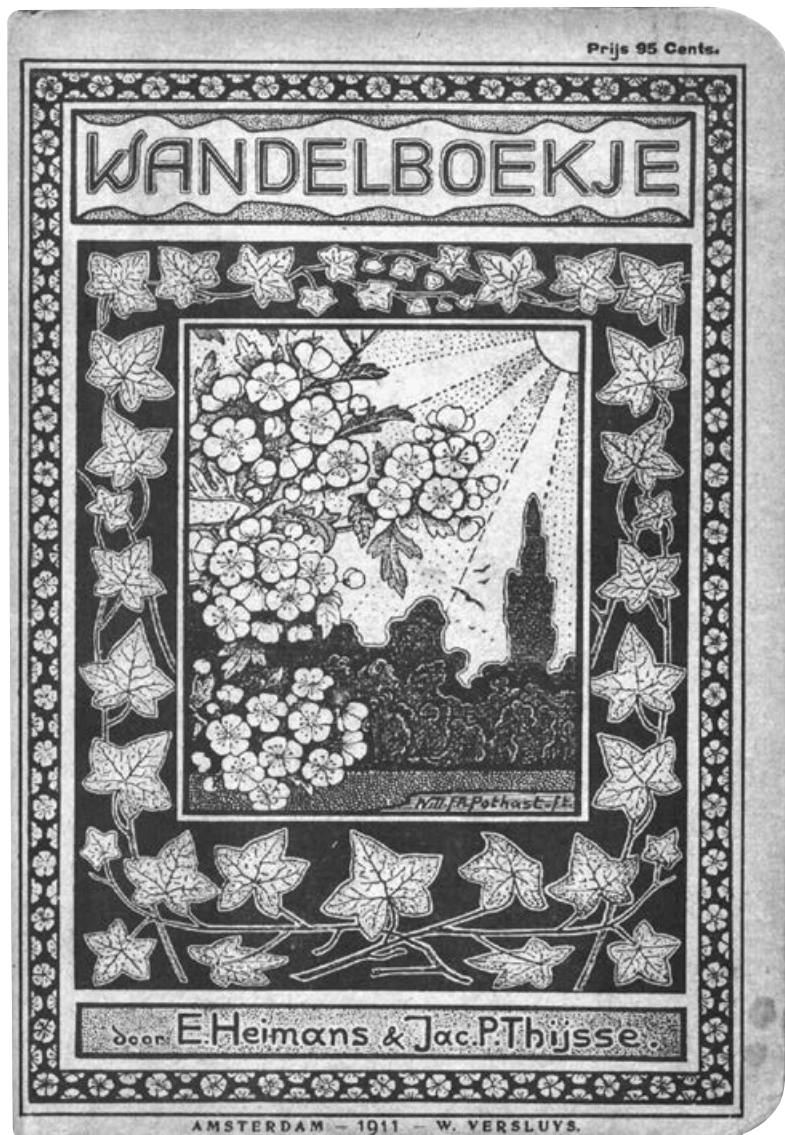
We passeren een aantal majestueuze **Paardekastanjes**¹ die nog dateren uit de jeugdijaren van het Stadspark (ca. 1850). Ze markeren de plaats waar vroeger de Jeker, samen met het kanaal Maastricht-Luik, gelegen was. Op het gazon rechts van de trap (achter de grote kei) staat nog een zeer opmerkelijke boom: een zeldzame **Japanse noteboom** (*Ginkgo biloba* “*Pendula*” c.q. “*Horizontalis*”), gekenmerkt door een paraplu-vormige takstand. De moederboom bevindt zich in de tuin van de verpleegkliniek Clevarie (nu Larissa) aan de Polvertorenstraat en is in de Franse tijd (±1800) meegebracht uit Japan. Deze soort behoort tot de boomvormige naaktzadigen, de primitieve planten waartoe ook de coniferen behoren. De Japanse noteboom is eigenlijk een levend fossiel. Deze soort onderscheidt zich in vele kenmerken van alle andere bomen en planten. De zeer karakteristieke leerachtige, waaiervormige bladen met dicht opeen liggende nerven die alle in de bladvoet ontspringen, worden in het najaar heldergeel, waarna ze afvallen.

Uit de lift komend op de Maasboulevard slaan we linksaf en passeren de monding van de Jeker in de Maas. Volg het trottoir langs de waterkant.

Voorbij de aanlegsteiger van de Hotelboot herkennen we links nog een exemplaar van de **Japanse noteboom** (*Ginkgo biloba*). Daar waar de weelderig begroeide brede Maasoever overgaat in een oude stenen Maaskade en het trottoir de Maas nadert, staat links aan het begin van de kade een grote **Haagbeuk** (*Carpinus betulus*), geen familie van de gewone Beuk, maar een lid van de Hazelaarfamilie. De Haagbeuk wordt vaak als heg aangeplant, omdat hij snoeien goed verdraagt en omdat het verdorde blad (fijn gezaagd blad) vaak de hele winter blijft hangen.

We lopen D'n Ingelsen Hoof verder door, zien rechts op een hoger gelegen deel nog een mooie Treurbeuk (*Fagus sylvatica* “*Pendula*”) en komen nu, daar waar het pad naar rechts afbuigt, bij een van de meest bijzondere bomen van het hele Stadspark, direct rechts in het hoger gelegen perk.

Hier stond een 130 jaar oude **Goudappel** of **Osagedoorn** (*Maclura pomifera*), (zie cover bomenwandeling 'Van Hemel tot Fossiel'), helaas in de herfst van 2009 omgewaaid, de oude stam herinnert hier nog aan. De oude boom is vervangen door drie jonge goudappels. De Osage-indianen maakten wapens van het hout van deze boomsoort. Zijn Nederlandse naam dankt deze soort aan de prachtige op sinaasappels lijkende grote oranje vruchten (schijnbessen), de “goudappels”, die zo'n 200 tot 500 gram wegen en een doorsnede kunnen bereiken van zo'n 10 tot 14 cm.

Omslag "Wandelboekje voor Natuurvrienden" (1900; 5e druk, 1911).

We volgen het pad naar de Maasboulevard en zien rechts nog een bijzondere oude boom.

Het betreft hier een Slijpbladige paardekastanje (*Aesculus hippocastanum* "Laciniata"). De donkergroene bladeren van deze in 1883 geplante boom bestaan bijna uitsluitend uit nerven.

Diegenen die bij de VVV zijn gestart, volgen nu de weg terug naar de VVV (langs de Maasboulevard tot aan de Sint-Servaasbrug en daar linksaf).

De wandelaars die bij het Natuurhistorisch Museum zijn begonnen (blz. 39), vervolgen de route vanaf Hostel Stayokay naar het Natuurhistorisch Museum (vanaf op blz. 25).

Of u gaat nu uws weegs om nog meer van al het fraais, dat Maastricht u op zowel natuur- als cultuurhistorisch gebied, maar óók op het culinaire vlak te bieden heeft, te genieten.

Al met al mogen we concluderen, dat we Jac. P.Thijse nog heel goed kunnen volgen, hoewel er toch het een en ander verloren is gegaan, is er tevens veel bewaard gebleven, dat het verdient door ons gekend en gekoesterd te worden.

Wij hopen, dat u deze wandeling "onbekommerd" en met plezier heeft gevolgd.

En om met Heimans en Thijse te eindigen:

En hiermee zij ook dit boekje ieder aanbevolen, die gelooft dat kennis en liefde voor de natuur zoo jong mogelijk moet aangebracht worden, en dat een innige omgang met onze mooie en belangwekkende bloemen- en dierenwereld ook het armste leven iets rijker kan maken.

(uit: Wandelboekje voor Natuurvrienden, 1900)

Het kanaal Maastricht-Luik met rondel "De Vijf Koppen", Jekertoren en
Onze-Lieve-Vrouwewal (tekening C. Rol, uit "Onze Grootte Rivieren"; ТИШСЕ, 1938).

LITERATUUR

- ANONYMUS, 1965. Jac. P.Thijssse; 1865-1965. IVN, Amsterdam.
- ANONYMUS, 1967. De onthulling van het Thijsssemonument. *Natuurhistorisch Maandblad* 56 (10): 146-148.
- ANONYMUS, 1995. Een wandeling rond de Helpoort. Stichting Maastricht Vestingstad.
- ANONYMUS, 1996. Bomenwandeling "Eik en Beuk", IVN Maastricht, september 1996, herdruk maart 2012.
- ANONYMUS, 2009. Bomenwandeling "Van Hemel tot Fossiel", IVN Maastricht, maart 2009.
- BESEMER, A.F.H., K. HANA, N. TINBERGEN & J. WILCKE (RED.), 1949. In het voetspoor van Thijssse. Veenman & zonen, Wageningen.
- BRINKE, H.W. TEN, 1995. Een portret van Jac. P.Thijssse.
- CANOOT, J. & W.A. EVELEIN, 1987. 1837-1987, 150 jaar Stadspark te Maastricht. Dienst Publieke Werken, Maastricht.
- CLEVIS, H. & J. NOTERMANS, 1990. Maastricht Vestingwandeling. Stichting Maastricht Vestingstad.
- COESÉL, M., 1995. Jac. P.Thijssse en de Verkade-albums. *Natuurhistorisch Maandblad* 84 (12): 279-283.
- COOPS, A., 1995. 'Een eindje om met Jac. P.Thijssse'. *Natuurhistorisch Maandblad* 84 (12): 276-278.
- DINGEMANS, P.A.W., 1983. De Oude Minderbroeders. Maastrichts Silhouet 12. Stichting Historische Reeks Maastricht, Maastricht.
- GRAATSMAN, B.G., 1995. Levende muren. Een geïllustreerde stadsecologische wandeling door Maastricht. *Natuurhistorisch Genootschap in Limburg & Gemeente Maastricht*.
- HANA, K., 1965. Feest in de natuur. De eeuw van Jac. P.Thijssse. Van Holkema & Warendorf, Amsterdam.
- HEIMANS, E., H.W. HEINSIUS & JAC. P.THJISSE, 1983. Geïllustreerde Flora van Nederland. 22e druk. Versluys, Amsterdam.
- HEIMANS, E. & JAC. P.THJISSE, 1900. Wandelboekje voor Natuurvrienden. Versluys, Amsterdam.
- JONG, T. DE & G. SLANGEN, 1991. 5 Wandelingen in en om Maastricht, de stadsparkwandeling. IVN, afdeling Maastricht.
- KEMP, P., 1976. Verzameld werk I-II-III. Van Oorschot, Amsterdam.
- KOREMAN, J.G.J., 1984. Helpoort en Nieuwstad. Maastrichts Silhouet 15. Stichting Historische Reeks Maastricht, Maastricht.
- LOON, A. VAN, 1996. 'Ook den vogel moet leeren omgaan met de mensch'. Dr. Jac. P.Thijssse als veldbioloog en volksovoeder. *Natuurhistorisch Maandblad* 85 (12): 238-246.
- MENNEMA, J., 1994. Heimans, Heinsius en Thijssse's Geïllustreerde Flora van Nederland, België en Luxemburg. 23e, geheel herziene druk. Versluys, Baarn.
- NOTERMANS, J., 1982. De Kazematten. Maastrichts Silhouet 11. Stichting Historische Reeks Maastricht, Maastricht.
- NIJKAMP, J.A. & FOP.I. BROUWER, 1965. "Onbekommerd". IVN, Amsterdam.
- PANHUYSSEN, G., 1947. Het geboortehuis van wijlen Dr. Jac. P.Thijssse te Maastricht. *Natuurhistorisch Maandblad* 36 (3/4): 19-21.
- PASTEUR, J.D., 1802/1804. Natuurlijke historie van den St. Pieters Berg bij Maastricht. (Een uit het Frans vertaald werk van B. Faujas de Saint Fond). In 2 delen. Allart, Amsterdam.
- SCHULING, R. & JAC. P.THJISSE, 1929. De St. Pietersberg. Nederlandsche landschappen, geschetst door E. Heimans en R. Schuling. Handleiding bij de Aardrijkskundige Wandplaten van Nederland, door R. Schuling en J.M. de Feijter. XXX. Noordhoff, Groningen.
- TEIXEIRA, R. M., 1979. Atlas van de Nederlandse Broedvogels. Vereniging tot Behoud van Natuurmonumenten in Nederland, 's-Graveland.
- THJISSE, JAC. P., 1898. Nieuws uit Zuid-Limburg. *De Levende Natuur* 3 (7): 121-124.
- THJISSE, JAC. P., 1923. De Sint Pietersberg. *De Levende Natuur* 28 (2): 33-34.
- THJISSE, JAC. P., 1937. Waar wij wonen. Verkade's Fabrieken N.V., Zaandam.
- THJISSE, JAC. P., 1938. Onze Groote Rivieren. Verkade's Fabrieken N.V., Zaandam.
- THJISSE, JAC. P., 1938. De Sint Pietersberg. *De Levende Natuur* 43 (6): 161-171.
- THJISSE, JAC. P., 1942. Het Vogelboekje. 4e druk. Schoonderbeek, Laren.
- THJISSE, JAC. P., 1947. *De Levende Natuur*. Het levenswerk van Dr. Jac. P.Thijssse weerspiegeld in een bloemlezing. Ploegsma, Amsterdam.
- THJISSE, JAC. P., 1995. Eik en Beuk. (manuscript 1934). Tellus, Zutphen / Heimans en Thijssse Stichting, Amsterdam.
- TIMMERS, J. J. M., 1977. Het Grauwzustersklooster te Maastricht. *Natuurhistorisch Maandblad* 66 (6/7): 110-117.
- WESTHOFF, V., 1965. De eeuw van Thijssse. *Natuur en Landschap* 19 (2): 68-80.

BIJLAGE I

Gewijzigde plantennamen 'Onbekommerd'

Sinds de 2e druk van dit boek zijn een aantal plantennamen gewijzigd. In onderstaand overzicht zijn de actuele plantennamen volgens de standaardlijst van de Nederlandse flora vermeld.

Pagina 21

Bereklaauw is nu **Gewone berenklaauw**

Pagina 23

Japane duizendknoop (*Polygonum cuspidatum*) is nu

Japane duizendknoop (*Fallopia convolvulus*)

Grote kattestaart is nu **Grote Kattenstaart**

Harig wilgeroosje is nu **Harig wilgeroosje**

Haagwinde (*Calystegia sepium*) is nu **Haagwinde** (*Convolvulus sepium*)

Valse acacia is nu **Robinia**

Pagina 27

Kaukasische vleugelhoot en andere exoten staan natuurlijk niet op lijsten van Nederlandse wilde planten.

Paardekastanje is nu **Paardenkastanje**

Tamme kastanje, wetenschappelijke naam: *Castanea sativa*

Pagina 31

Muurleeuwebek is nu **Muurleeuwenbek**

Stengelomvattend Havikskruid (*Hieracium amplexicaule* ssp. *speluncarum*) is nu

Stengelomvattend Havikskruid (*Hieracium amplexicaule*)

Pagina 33

Blaasvaren (*Cystopteris filix-fragilis*) is nu **Blaasvaren** (*Cystopteris fragilis*)

Pagina 37

Eikvaren is nu **Gewone eikvaren**

Muurbloem (*Cheiranthus cheiri*) is nu **Muurbloem** (*Erysimum cheiri*)

Pagina 41

Geelwitte helmbloem (*Corydalis ochroleuca*) is nu

Geelwitte helmbloem (*Pseudofumaria alba*)

Pagina 43

Meidoorn is nu **Eenstijlige meidoorn**

Wegedoorn (*Rhamnus cartharicus*) is nu **Wegedoorn** (*Rhamnus cartharica*)

Peperboompje is nu **Rood peperboompje**

Pagina 45

Muurleeuwebek is nu **Muurleeuwenbek**

Gewone reigersbek is nu **Reigersbek**

Pagina 47

Vlier is nu **Gewone vlier**

Speenkruid (*Ranunculus ficaria*) is nu **Gewoon speenkruid** (*Ficaria verna* subsp. *verna*)

Pagina 49

Kleinbladige linde is nu **Winterlinde**

Pagina 51

Plataan (*Platanus acerifolia*) is nu **Plataan** (*Platanus* × *acerifolia*)

Pagina 55

Reuzenbereklauw is nu **Reuzenberenklauw**

Pagina 57

Paardebloem is nu **Paardenbloem**

BIJLAGE 2

In deze bijlage is een aantal uitbreidingen te vinden op de tekst in 'Onbekommerd' in de voetsporen van Jac. P. Thijsse, uitgave als e-book in 2017. De pagina's verwijzen naar de pagina's in het boek.

Pagina 29 in de route

Hier op de driesprong is in 2013 bij gelegenheid van de Inhoudiging van Willem Alexander een **Koningslinde** geplant en wel een heel bijzondere. Hij heeft bladeren met een getande bladrand in plaats van een gezaagde bladrand en de bloeiwijzen zijn veel overvloediger dan van de inheemse linden, waarvan een exemplaar (een **Winterlinde**) ter vergelijking links aan de bovenrand van het Jekertalud staat. De **Koningslinde** is meestal een cultivar van *Tilia europea*, namelijk de cultivar '**Pallida**' in het Nederlands wel **Krimlinde** genaamd.

Pagina 33

In 'Onbekommerd' worden diverse planten genoemd. Veel van die planten staan nog steeds op de plek waar Jac. P. Thijsse ze zelfs al heeft aangetroffen. Of op plaatsen waar ze stonden bij het schrijven van de eerste druk van 'Onbekommerd' in 1995. Maar we moeten ons realiseren dat in het algemeen planten verdwenen kunnen zijn. Dit kan een gevolg zijn van restauratiewerkzaamheden of anderszins. Je moet dan ook denken aan het feit dat een soort spontaan op een plek kan verschijnen, bijvoorbeeld doordat vogels zaden aangebracht hebben op die plek, maar ook weer kunnen verdwijnen. Een mooi voorbeeld is de **Karmozijsbes**, die je in de wandeling niet meer vindt, maar elders in Maastricht op ruderales plekken in de stad verschijnt. Andere voorbeelden zijn de **Reuzenberenklauw** en de **Japanse duizendknoop**.

Pagina 37

Op dit soort oude stadsmuren vind je veel heel specifieke plantensoorten; zij vormen de Muurbloemassociatie. Een video van de Muurbloemassociatie is te bekijken op <http://www.floravannederland.nl/associaties/muurbloem-associatie/>

Pagina 37

Nieuwe diersoorten in de stad

Het stadsmilieu blijkt een zeer dynamische leefomgeving te zijn, waarin voortdurend nieuwe diersoorten opdruken die daar eerst niet waren. Interessant in dit opzicht zijn de slechtvalk en de bever.

Zo heeft de gierzwaluw er tussen een nieuwe vijand in de stad erbij gekregen, namelijk de slechtvalk die sinds 2012 ieder jaar jongen groot brengt op de galerij van de toren van de Sint Jan aan het Vrijthof en menig keer een gierzwaluw verschalkt.

Bevers zijn al een aantal jaren actief in het stroomgebied van de Jeker en de Maas. Regelmatig kun je knaagsporen aan bomen vinden van deze dieren. Het eerste spoor, een omgeknaagde boom, van een bever in de Jeker was in 2006 dicht bij de Belgische grens, daarna in het Jekerpark en tot slot ook in het centrum van de stad. De bever heeft z'n burcht in een bocht in de Jeker bij het bruggetje over de Jeker (Jezuïetenpad).

Pagina 41

De mosasauriërs in het Natuur Historisch Museum

Van de Sint-Pietersberg bij Maastricht kennen we 'Bèr', een bijna 14 meter lange mosasauriër; ontdekt in augustus 1998, die nu in zijn eigen glazen huis (het Mosaleum) op de binnenplaats van het museum ligt, maar ook 'Carlo' (gevonden in september 2012), 'Kristine' (augustus 2009) en 'Lars'. Deze laatste werd in april 2015 ontdekt in de ENCI-groeve en wordt nu stukje bij beetje onttrokken aan de kalk voor het oog van het publiek in het Sciencelab van het Natuurhistorisch Museum Maastricht. Het gaat hierbij om een nog niet-volgroeide mosasauriër van de soort *Mosasaurus hoffmanni*. Al in 1766 (nu te zien in Teylers Museum, Haarlem) en in oktober 1778 werden fragmentarische schedels van eenzelfde type fossiel blootgelegd in de onderaardse gangenstelsels van de Sint-Pietersberg. Men had toen geen enkel idee om welk type dier het ging. Maar over één ding was men het wel eens, althans in Frankrijk: het 'Grand Animal de Maestricht' moest en zou naar Parijs. Begin 1795 nemen de Franse revolutionaire troepen deze schedel als buit mee naar Frankrijk.

Later werd duidelijk dat het om een uitgestorven hagedisachtig reptiel ging waarvoor nog later, in 1829, de naam *Mosasaurus hoffmanni* werd ingevoerd. Dit exemplaar is nog steeds te zien in het Muséum national d'Histoire naturelle in Parijs. In Maastricht hebben we twee afgietsels.

'Lars' blijft hier in Maastricht en krijgt straks zijn vaste plek in het museum, nadat het hele verhaal van zijn leven en dood is uitplozen. Eén ding is daarbij zeker: Maastricht zal tot in lengte van dagen trots kunnen zijn op zijn mosasauriërs.

COLOFON

UITGAVE

Centrum voor Natuur- en MilieuEducatie Maastricht (CNME)

Capucijnenstraat 21-C19

6211 RN Maastricht

www.cnme.nl

SAMENSTELLING

Bart Graatsma † (NHG - Natuurhistorisch Genootschap in Limburg)

Tineke de Jong (IVN - Vereniging voor Natuur- en Milieu-educatie Maastricht)

MET MEDEWERKING VAN

Nella Lázár-Schilthuis, Wil de Jong (CNME)

Jos Notermans (SMV - Stichting Maastricht Vestingstad)

Gemeente Maastricht

AFBEELDINGEN

FOTO'S

Bart Graatsma

H. van Halm

Heimans en Thijssse Stichting

PRENTBRIEFKAARTEN

collectie B.G. Graatsma

TEKENINGEN UIT

HEIMANS, HEINSILUS & THIJSSSE, 1983

THIJSSSE, 1938, 1942

De Levende Natuur I (1896); 2 (1897); 9 (1904)

PASTEUR, 1802/1804

TEIXEIRA, 1979

TEN BRINKE, 1995

EINDREDACTIE

Bart Graatsma

VORMGEVING

Stefan Graatsma, Maastricht

GRAFISCHEVERZORGING

Van de Manakker, grafische communicatie, Maastricht

DRUK

Valkenburg Printers, Echt

OPLAGE

1500 eerste druk, sept 1995

2000 tweede gewijzigde druk, maart 1997

Derde gewijzigde digitale uitgave, september 2017

DATUM

september 2017

ISBN

90-75621-01-9

1	VVV	4	Stayokay (destijds Maaspaviljoen)
2	Natuurhistorisch Museum	5	Café-podium 't Kruidhuis
3	Geboortehuis Jac. P. Thijssen	—	De wandeling van Thijssen

De op 25 juli 1865 in Maastricht geboren amateuronderzoeker en onderwijzer Jac. P.Thijssse heeft als natuurbeschrijver bij het Nederlandse volk een brede belangstelling weten te wekken voor natuur en natuurstudie. Tot zijn belangrijkste en meest gelezen publikaties behoren ongetwijfeld de tussen 1906 en 1938 verschenen negentien beroemde Verkade-albums.

In een van die Verkade-albums ("Onze Grootte Rivieren" uit 1938) beschrijft Thijssse een wandeling langs de monumenten en stadsmuren, door het Stads-park en langs het stadsgroen van Maastricht

In deze *Jac. P.Thijssse-wandeling Maastricht* wordt Thijssse op de voet gevolgd en komt hij ook zèlf aan het woord in fragmenten uit zijn populaire Verkade-albums. Om de wandelaar van nu niet alleen in woord, maar ook in beeld deelgenoot te maken van de tijd en de sfeer die Thijssse beschrijft, is de wandeling rijk geïllustreerd met beelden uit de eerste helft van deze eeuw, de tijd van Thijssse's wandeling door Maastricht.

Deze stadswandeling sluit goed aan bij een aantal gebeurtenissen in 1995: het **Europees Natuurbeschermingsjaar 1995** waarbij het accent ligt op de natuur in de stad; 1995 is ook het jaar van "**Natuur in stad en dorp**" van de Vereniging voor Natuur- en milieu-educatie (IVN) en 1995 is het **Jac. P. Thijssse-jaar**, waarin herdacht wordt dat één van onze meest vooraanstaande natuurbeschermers van het eerste uur, Dr. Jac. P.Thijssse, precies vijftig jaar daarvoor, in 1945, is overleden.

Ter gelegenheid van het Thijssse-jaar 1995 is gelijktijdig met de uitgave van deze *Jac. P.Thijssse-wandeling Maastricht* door het Centrum voor Natuur- en Milieu-educatie Maastricht een herinneringsplaquette bij het geboortehuis van Jac. P. Thijssse (sinds 1939 onderdeel van het Rijksarchief Limburg) gerealiseerd, waarmee het feit herdacht wordt dat deze pionier en voortrekker op het gebied van de natuur- en milieu-educatie in Nederland in 1865 in Maastricht geboren werd.

Geboortehuis van Jac. P. Thijssse (1865-1945)

In het achterliggende witte pand (destijds Sint-Pieterstraat 2651), de oude Commandantswoning van de voormalige Sint-Pieterskazerne, werd geboren op 25 juli 1865 Jacobus Pieter Thijssse, één van 's lands meest vooraanstaande natuurbeschermers van het eerste uur en een pionier en voortrekker op het gebied van de natuur- en milieu-educatie in Nederland.

De onderwijzer Jac. P. Thijssse heeft als natuurbeschrijver bij het Nederlandse volk een brede belangstelling weten te wekken voor natuur en natuurstudie. Hij inspireerde velen in woord en geschrift tot op de dag van vandaag. Tot zijn belangrijkste en meest gelezen publikaties behoren de beroemde en alomtgewaardeerde populaire Verkade-albums.

Samen met zijn vriend en collega Eli Heimans (1861-1914) was Jac. P. Thijssse rond de eeuwwisseling verantwoordelijk voor de eerste veldbiologische bewustwording in Nederland. Zij legden met hun pionierswerk de grondslagen voor de natuurbescherming in ons land.

CENTRUM VOOR NATUUR- EN MILIEU-EDUCATIE MAASTRICHT